

RASTUĆI PRINOSI, PUTNA ZAVISNOST I ISTRAŽIVANJE POLITIKE¹

*Pol Pierson*²
Univerzitet Harvard

SAŽETAK

Politički procesi se u društvenim naukama sve više opisuju kao „putno zavisni“. Sam koncept se, međutim, obično primenjuje bez ozbiljnije razrade. U ovom članku se putna zavisnost kao društveni proces smešta unutar dinamike „rastućih prinosa“. Rekapitulirajući skorije radove iz oblasti ekonomije, predlažući širenje na političke odnose, tekst koji stoji pred vama pokazuje da procesi rastućih prinosa dominiraju, i da postoji valjana analitička osnova za istraživanje njihovih uzroka i posledica. Ispitivanje rastućih prinosa može da pruži rigorozniji okvir za razradu nekih od ključnih teza iznetih u skorijim istraživanjima u okviru istorijskog institucionalizma: posebno su važni specifični obrasci tajminga i vremenskog sleda; moguć je veoma širok opseg društvenih ishoda; krupne posledice mogu nastati iz relativno malih ili neplaniranih događaja; određeni pravci delovanja, kada se njima jednom krene, gotovo da postaju nepromenljivi i nepovratni; sledstveno, politički razvoj se određuje kroz kritične momente, koji oblikuju osnovne konture društvenog života.

1 Srpski prevod članka: Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*, 94(2), 251–267. © American Political Science Association 2000, published by Cambridge University Press, preveden uz dozvolu nositelja izdavačkih prava za izvorni članak. Nositelj izdavačkih prava za srpski prevod je časopis Političke perspektive.

2 Paul Pierson je profesor na Harvard univerzitetu u Kembridžu. Starija verzija ovog teksta predstavljena je kao Žan Monet predavanje na Evropskom univerzitetском institutu u aprilu 1997. godine. Veoma sam zahvalan Endiju Rudaleviću i Džeremiju Vajnstajnu za istraživačku pomoć na ovom projektu, kao i nemačkoj Maršal fondaciji, Fondaciji Simon R. Gugenhajm i Centru za međunarodne poslove Voterhed za finansijsku podršku. Korisne komentare o ranijim verzijama ovog teksta dobio sam od mnogih ljudi, uključujući nekoliko dubokomislećih recenzenata za *American Political Science Review*. Zahvalnost dugujem Franku Baumgartneru, Davidu Kolijeru, Peperu Kulpeperu, Džefriju Fridenu, Danijelu Goldhagenu, Džekobu Hakeru, Piteru Holu, Alanu Džejkobsu, Margaret Levi, Robertu Mikiju, Endrjuu Moravščiku, Džerardu Munku, Aleku Stonu i Ketlinu Thelenu. Koristile su mi polemike na Harvardskom centru za evropske studije, Kolumbija univerzitetu, EUT-u, Centru za ekonomska istraživanja i nastavu, Univerzitetu u Kaliforniji u Berkliju, univerzitetu u Vašingtonu i Univerzitetu Jekl.

Politički procesi se u društvenoj nauci sve češće opisuju kao „putno zavisni“ (*path dependant*). Pozivanje na putnu zavisnost uočava se kako u klasičnim delima iz oblasti komparativnih studija, kakva je Lipsetova i Rokanova analiza evropskih partijskih sistema (Lipset & Rokkan 1967), tako i u skorijim analizama, kao što su studija o radničkom organizovanju u Latinskoj Americi (Collier & Collier 1991), proces građenja države u Evropi (Ertman 1996) i uporedni razvoj sistema zdravstvene zaštite (Hacker 1998). Pojam putne zavisnosti se uopšteno upotrebljava u svrhu potkrepljenja nekoliko ključnih tvrdnji: specifični obrasci tajminga i vremenskog sleda su važni; moguć je veoma širok opseg društvenih ishoda; krupne posledice mogu nastati iz relativno „malih“ ili neplaniranih događaja; određeni pravci delovanja, kada se jednom njima krene, gotovo da postaju nepromenljivi i nepovratni; politički razvoj se određuje kroz kritične momente koji oblikuju osnovne konture društvenog života (Collier & Collier 1991; Ikenberry 1994; Krasner 1989). Sve pomenute teze oštro su suprotstavljene dominirajućim modelima argumentacije i objašnjenja u političkoj nauci koji „velike“ ishode pravdaju „velikim“ uzrocima, naglašavaju prevalentnost jedinstvenih i predvidljivih političkih ishoda i sposobnost racionalnih delatnika da (posedujući resurse i ograničenja) kreiraju i primenjuju optimalna rešenja za probleme s kojima se suočavaju, a, na drugoj strani, podvlače nevažnost tajminga i vremenskog sleda. Ako se pokaže da je argument putne zavisnosti upotrebljiv u eksplicaciji ključnih oblasti političkog života, on bi mogao da uzdrma mnoge oblasti političkog istraživanja. Ovaj tekst tvrdi da to jeste slučaj.

Analizu započinjem opštom diskusijom o putnoj zavisnosti u težnji da razrešim neke važne nejasnoće. Nakon toga analiziram karakteristike svojevrstnih društvenih procesa, u ekonomiji poznatih kao „rastući prinosi“ (*increasing returns*), koji bi se mogli opisati kao samoodrživi ili procesi sa pozitivnim povratnim odgovorom (*positive feedback*). Prema nekim teoretičarima, rastući prinosi predstavljaju samo izvoriste putne zavisnosti; za druge, oni predstavljaju tek jedan od oblika putne zavisnosti. Fokus je upravo na procesima rastućih prinosa, kako zbog njihove ogromne društvene relevantnosti tako i usled činjenice da društveni naučnici (uprkos postojanju i širih koncepcija putne zavisnosti) počinju razvijati strožije argumente o uzrocima i posledicama rastućih prinosa. Dinamika rastućih prinosa obuhvata dva centralna elementa u intuitivnim predstavama koje analitičari imaju o putnoj zavisnosti. Prvo, rastući prinosi vrlo precizno pokazuju da se troškovi preusmeravanja sa jedne na drugu opciju, u određenim društvenim kontekstima, tokom vremena приметно uvećavaju. Drugo, i povezano sa prethodnim, oni stavljaju naglasak na pitanja tajminga i vremenskog sleda (*timing and sequencing*). Ova pitanja formativnih ili kritičnih momenata su po svom karakteru različita od kasnijih

perioda u kojima razmišljamo da pođemo divergentnim putevima. U procesima rastućih prinosa ne postavlja se samo pitanje *šta* se dešava, već i *kada* se nešto dešava. Problem redosleda događaja nalazi se u samom srcu analize.

U narednom odeljku opisujem razvoj argumentacije rastućih prinosa u disciplini društvenih nauka u kojoj je tom problemu posvećena najveća pažnja – u ekonomiji. Ovaj pregled upućuje na jednu širu mogućnost primene koncepta, čak i u oblastima za koje bi se smatralo da odbacuju ideju rastućih prinosa. Još važnije, upravo ekonomska analiza omogućava analitički najrazvijeniju raspravu o primeni koncepta rastućih prinosa. Ekonomisti ne samo da su razjasnili osnovne implikacije putne zavisnosti, već su i identifikovali mnoštvo specifičnih aspekata društvenog okruženja koji generišu takve procese.

Ekonomska rasprava priprema put za objašnjenje posebnih karakteristika politike. Umesto prostog preslikavanja standardnih argumenata iz oblasti ekonomske nauke na političke fenomene, moramo razmotriti oblasti političkog života koje zahtevaju modifikacije u primeni zaključaka o putnoj zavisnosti. Prikazaću kako su argumenti o rastućim prinosa u istoj meri relevantni za razumevanje politike, koliko i za razumevanje drugih oblasti kojima se bavi društvena nauka. I zaista, faktori poput široko rasprostranjenog kolektivnog delanja u politici (*collective action*), centralne uloge formalnih, nepromenjivih institucija, mogućnosti korišćenja političke vlasti za produblјivanje razlika u moći, kao i izražena dvosmislenost mnogih političkih procesa i ishoda, čine ovaj domen društvenog života posebno podložnim delovanju procesa rastućih prinosa.

U poslednjem delu teksta razmatram način na koji ovi argumenti mogu doprineti političkoj analizi. Oni upućuju važnu opomenu olakom zaključivanju o nezaobilaznosti, „prirodnosti“ ili funkcionalnosti posmatranih ishoda. Kada se uzme u obzir sveprisutnost tvrdnji o efikasnim ili funkcionalnim elementima u politici, argument koji razvijam u ovom tekstu mogao bi da se shvati kao važan korektiv postojećim objašnjenjima. Još značajnije, argumenti o rastućim prinosa opravdavaju napore za rastezanjem vremenskog horizonta političke analize. Oni mogu da preusmere pitanja koja politikolozi postavljaju tako što će doprineti snažnijem vrednovanju središnje uloge istorijskog procesa u proizvodnji varijacija u političkom životu. Oni, takođe, usmeravaju pažnju ka posebnim varijablama i nude obećavajuće pretpostavke o izvorima kako političke stabilnosti tako i političke promene u izvesnim političkim uređenjima. Na primer, argumenti o rastućim prinosa naglašavaju potrebu razmatranja hipoteza koje u obzir uzimaju vremenski redosled, tj. mogućnost da poseban sled događaja ili procesa može biti ključni deo objašnjenja različitih ishoda. Konačno, prihvatanje implikacija putne zavisnosti može pomoći u usme-

ravanju politikologa ka realnim, moglo bi se reći skromnim, aspiracijama u pogledu mogućnosti dostizanja jednostavnosti i predvidljivosti u izučavanju politike.

PUTNA ZAVISNOST I RASTUĆI PRINOSI

Analitičari su sve skloniji da se pozivaju na koncept putne zavisnosti, ali retko jasno definišu šta pod tim misle. Upotreba tog koncepta u praksi oscilira između šire i uže koncepcije. Šire shvatanje upućuje na ulogu uzročnosti koju imaju prethodne faze u vremenskom sledu. Viljem Sjuel (Sewell 1996, 262–3), na primer, tvrdi da putna zavisnost podrazumeva „da će ono što se desilo u ranijoj tački vremena uticati na moguće ishode sleda dešavanja u kasnijim tačkama vremena“. Iz ovakvog viđenja tek bi se moglo izvoditi slabo, ne preterano korisno naglašavanje „važnosti istorije“, iako bi ono moglo imati i strožiji izraz. Uzmimo primer koji nudi Endruju Abot (Abbott 1983, 131). On kaže: sadašnji kapaciteti za angažovanje 40% potencijalnog članstva neke grupe značajno zavise od toga da li je prethodan nivo angažovanog članstva bio 100% ili 10%. Primećujemo da Sjuelova definicija putne zavisnosti ne uključuje nužno stav po kome je teško napustiti poseban put. Pre se tvrdi da ne možemo razumeti značaj određene društvene varijable ukoliko prethodno ne razumemo „kako se dotle stiglo“ – tj. kojim se putem išlo. Prethodni događaji koji su sledili jedni za drugim utiču na ishode i putanje, ali ne indukuju nužno nastavak kretanja u jednom pravcu. Zaista, put je važan upravo zbog toga što teži da izazove reakciju u nekom drugom pravcu.

Margaret Levi (1997, 28) je predložila alternativnu, užu definiciju:

Putna zavisnost, ukoliko uopšte nešto znači, mora značiti to da će, jednom kada neka država ili region krene u određenom pravcu, troškovi skretanja s tog puta biti veoma veliki. Doći će se do novih tačaka na kojima će biti moguće donositi odluke o skretanju, ali uvreženost postojećih institucionalnih aranžmana otežaće olaku promenu prvobitnog izbora. Simbolički gledano, za razumevanje teze o putnoj zavisnosti mnogo je bolje da zamislimo drvo, a ne put. Iz istog stabla izrasta mnogo različitih grana i grančica. Mada je moguće okrenuti se ili preći sa jedne na drugu granu – i to prevashodno zbog truljenja prve – grana na kojoj je penjač počeo i dalje je ista ona po kojoj se kreće.

Koncept putne zavisnosti, u kome prethodni koraci u jednom pravcu indukuju dalje kretanje u istom tom pravcu, sasvim odgovara ideji rastućih prinosa. U procesu rastućih prinosa verovatnoća daljeg kretanja jednim putem uvećava se sa svakim pojedinačnim korakom na tom putu. To se dešava zbog toga što, u poređenju sa drugim mogućim opcijama, *relativne* dobiti trenutne aktivnosti rastu sa protokom vremena. Ilustrovaću

to na drugi način: što se više odmaklo u pređenom putu, troškovi izlaska – prebacivanja na neku drugu, prethodno prihvatljivu alternativu – rastu. Proces rastućeg prinosa isto tako može da se opiše i kao samoodrživ proces ili proces pozitivnog odgovora.

Sada treba da se odlučimo između šire i uže koncepcije putne zavisnosti. Autori najčešće nisu eksplicitni po tom pitanju. Kako bih bio što jasniji, u ovom tekstu koristim užu koncepciju. Maglovitost koja je obeležavala upotrebu ovog koncepta u društvenoj nauci pokazuje da je širi okvir, koji se nudi u široj definiciji, postao prevelika cena za analitičku validnost. Putna zavisnost bila je žrtva onoga što je Sartori (1970) nazivao rastezanjem koncepta (*concept stretching*). Tako različiti tipovi trenutno povezanih sledova nastaju u različitim pravcima i imaju različite implikacije (Abbott 1983, 1990; Pierson n.d.b). Ove specifične vrste društvenih procesa, koje se tretiraju zajedno, moraju se razdvojiti i sistematski ispitati. Ograničenje koncepta putne zavisnosti na samoodrživ proces ni na koji način ne sprečava razmatranje mogućnosti drugačijih sledova događaja u objašnjenju društvenih ishoda. Ali ono ohrabruje jasnu argumentaciju posebnih tvrdnji.³

Ma kako pitanja formiranja koncepta na kraju bila rešena, postoje dva jaka razloga za pridavanje posebne pažnje onim procesima koji se izražavaju u rastućim prinosima. Prvo, ti procesi karakterišu mnoge važne sfere socijalnog sveta. Drugo, društveni naučnici se danas bave utvrđivanjem uzroka i posledica rastućih prinosa, što ovu oblast istraživanja čini veoma privlačnom. Ta dva razloga ću razviti u kasnijim delovima ovog teksta.

Osnovna logika procesa rastućih prinosa može se prikazati prostom matematičkom ilustracijom.⁴ Zamislite veliku urnu u kojoj se nalaze dve lopte, crna i crvena. Izvadite jednu loptu, a zatim je vratite nazad i dodajte novu lopticu iste boje. Ponavljajte ovaj proces dok ne napunite urnu. Šta može da se kaže o ovoj distribuciji obojenih lopti? Ili o serijama eksperimenata u kojima popunjavamo urnu otpočinjući isti eksperiment iznova sto puta?

- U svakom pojedinačnom izvlačenju nemamo predstavu o tome koji će biti krajnji odnos crvenih i crnih lopti; može biti 99,9% crvenih; ili 0,01% crvenih; ili ma koji između. Ako bismo izvodili ovaj eksperiment 100 puta verovatno bismo dobili 100 različitih ishoda.

3 Alternativna strategija bila bi da uzmemo širu koncepciju putne zavisnosti, a onda unutar nje razgraničimo podtipove. Potom bismo mogli da istražimo različite načine na koji su nastali, kao i posledice (Mahoney n.d.). Budući da se putna zavisnost često navodi bez razjašnjenja, ovakav pristup se čini problematičnim. Napokon, ovakve definicijske prepreke ostaju nerešive. Važno je da istraživači budu jasni i konzistentni kada upotrebljavaju neki koncept i uoče razlike među specifičnim procesima.

4 Diskusija koja sledi snažno se oslanja na Artura (Arthur 1994), odnosno na kolekciju njegovih tekstova o rastućim prinosima i putnoj zavisnosti.

- U svakom pojedinačnom izvlačenju, srazmer će doći do ravnoteže. Potonje izvlačenje će tada samo minimalno menjati distribuciju lopti u urni. Otuda, distribuciju se završava u stabilnom (ravnotežnom) ishodu.
- Sled dešavanja je, stoga, od krucijalne važnosti. Boja koja je izvučena prva će često determinisati konačan srazmer boja loptica. Prema tome, prva izvlačenja, koja su potpuno slučajna, u svakom eksperimentu proizvode snažan efekat u pogledu toga koja će se od mogućih ravnoteža ustanoviti.

Matematičari ovaj proces nazivaju Polijeva urna. Njegove osnovne karakteristike ogledaju se u kombinovanju elementa slučajnosti (neželjenih elemenata) sa pravilom odlučivanja koje trenutne solucije povezuje sa ishodima prethodnog (delom nasumično nastajućeg) sleda.⁵ Proces Polijeve urne demonstrira rastuće prinose ili pozitivne povratne odgovore. Svaki korak na datom putu proizvodi posledice koje čine sam put važnijim u svakoj narednoj rundi. Takvi efekti počinju da se akumuliraju i proizvode snažan, vrlji (ili zlokoban) krug samoodržive aktivnosti.

Procesi rastućih prinosa imaju vrlo zanimljive karakteristike i Arthur (1994, 112–3) ih sažima na sledeći način:

1. *Nepredvidivost*. Pošto raniji događaji imaju jak efekat, i pošto su delom nasumični, mogući su različiti ishodi. Nemoguće je unapred predvideti krajnji ishod.
2. *Nefleksibilnost*. Što dalje odmičemo na nekom putu, postaje sve teže da se prebacimo na drugi put. Primenjeno na tehnologiju, ukoliko već menjamo korišćenu tehniku, utoliko je verovatnoća da ćemo ostvariti uticaj na konačni rezultat veća ukoliko zamenu obavimo ranije nego kasnije. Prelomno stupanje na jedan od puteva može ishoditi „zaključavanje” (*lock in*) u jednoj jedinosti soluciji.⁶
3. *Neizbrisivost početnog stanja*. Neželjeni događaji, koji se odigravaju ranije u sledu, ne prestaju da vrše uticaj. Oni se ne mogu tretirati (ili bolje reći, ignorisati) kao „smetnje“, jer se povratno aktiviraju u narednim prilikama. Mali događaji se pamte.

5 Ovo je primer jednog specifičnog tipa rastućeg prinosa, u kome sama mogućnost pojedinačne intervencije sasvim izjednačava odnos dve alternative u postojećoj populaciji. Arthur (1994) pokazuje kako mnoge (iako ne sve) verzije ovog primera poseduju širu mogućnost primene. Proces putne zavisnosti je lako modelirati uz pomoć dve ravnoteže (na pr., Hill 1997), koje se verovatno približava suštini velikog broja putnih zavisnosti u društvenom svetu.

6 Ovako nastajuća stabilnost predstavlja kritičnu razliku između procesa uvećavajućih povraćaja i haotičnih procesa koji mogu produkovati ravnotežu. O interesantnoj diskusiji u vezi sa ovim, prilično različitim okvirima primenjivim i na politiku, pogledati u Fearon (1996).

4. *Potencijalna putna neefikasnost*. Na duži rok, ishod koji postane dominantan može proizvesti slabije efekte od neizabranih alternativa. Ipak, on se neće zameniti alternativnim pristupom.

Na sve ovo možemo istaći i generalnu poentu, onu koja je od osobitog interesa za društvene naučnike: ovo su procesi u kojima je redosled (*sequencing*) od presudne važnosti. Raniji događaji su mnogo bitniji od onih kasnijih; odatle različiti sledovi mogu proizvoditi različite ishode. Drugim rečima, u ovim procesima važna je istorija.

Ukoliko su takve karakteristike uobičajene i za politiku, onda one imaju važne implikacije, bilo kao pitanja koja možemo postaviti, bilo kao odgovori koje možemo očekivati. Što je najvažnije, one nam kažu da se fokusiramo na vremensku dimenziju društvenih procesa. U potrazi za objašnjenjem mi bismo, umesto što se fokusiramo isključivo na sinhronijsko objašnjavanje (Harsanyi 1960; Stinchcombe 1968), trebalo pre da razmišljamo o uzrocima i njihovim posledicama, koji su obično razdvojeni u vremenu. Ispitivanje tih implikacija zahteva pregled nedavnih radova o rastućim prinosima iz oblasti ekonomije.

ARGUMENTI RASTUĆIH PRINOSA U EKONOMIJI

Ekonomija je tradicionalno orijentisana na potragu za unikatnom ravnotežom.⁷ Taj cilj je primamljiv zato što podrazumeva svet potencijalne predvidivosti i učinkovitosti. Uzimajući u obzir znanje o faktorima proizvodnje i preferencijama, ekvilibrijumska analiza ukazuje na unikatnu optimalnu ravnotežu. Štaviše, s obzirom na to da ekonomisti pretpostavljaju kontekst opadajućih graničnih prinosa (*decreasing marginal returns*), taj cilj je potencijalno moguće ostvariti. Sa opadajućim prinosima, ekonomsko delanje će izazvati negativnu povratnu reakciju, što će dovesti do predvidljive ravnoteže. Nagli rast cene nafte podstiče intenzivnije čuvanje, istraživanje i eksploataciju drugih izvora energije, što će dovesti do pada cene nafte. Svaki korak dalje od ravnoteže teži je od prethodnog. Kako Artur zaključuje, negativna „povratna sprega teži da stabilizuje privredu zato što će se sve velike promene nadoknaditi upravo onim reakcijama koje one

7 Neki sociolozi (recimo Stephen J. Gould), takođe su se bavili konceptima putne zavisnosti, kritičnim skretnicama i punktuisanim ravnotežama u evolucionoj biologiji (vidi posebno Krasner 1989; Spruit 1994). Ne poričući relevantnost ove literature, smatram da je to manje korisno od ekonomista koji se bave rastućim prinosima. Mnogim aspektima politike nedostaje mehanizam prirodne selekcije koji se nalazi u osnovi darvinističke teorije (međunarodni odnosi i istraživanje izbornih sistema predstavljaju važne izuzetke). Štaviše, društveni konstrukti normi i formalne institucije nemaju realnu analogiju u evolucionoj teoriji. Ti konstrukti su, međutim, ključna obeležja politike i, kao što vidimo, kritični element u društvenim procesima koji su podložni rastućim prinosima.

izazivaju... Ravnoteža predstavlja 'najbolji' mogući ishod u datim okolnostima: najefikasniju upotrebu i alokaciju resursa" (Arthur 1994, 1).

Ipak, u proteklih petnaest godina⁸ tradicija opadajućih prinosa suočila se sa velikim izazovom. Ekonomisti pokazuju sve veće zanimanje za ideju rastućih prinosa. U širokom spektru tema – uključujući prostornu lokaciju proizvodnje, razvoj međunarodne trgovine, uzroke ekonomskog rasta i pojavu novih tehnologija – prevladali su argumenti putne zavisnosti. Ideje koje su se javile u ovom istraživanju nisu u potpunosti nove, ali su ih prihvatili i razvijali istaknuti mainstream ekonomisti. Vodeći magazini posvetili su značajnu pažnju ovom radu. Daglas Nort, koji je isticao takve argumente u svojoj analizi razvoja modernog kapitalizma, dobio je Nobelovu nagradu za ekonomiju.

Izučavanje tehnologije pružilo je najplodnije tlo za argumente zasnovane narastajućim prinosisima. Kao što su naglašavali Artur (1994) i Dejvid (1985), pod uslovima koje često zatičemo u složenim, znanjem-intenzivnim sektorima (*knowledge-intensive sectors*), određena tehnologija može da stvori odlučujuću prednost nad konkurencijom, iako ne mora nužno biti i najefikasniji izbor na duže staze. Ovo se događa iz sledećeg razloga: što je više neka tehnologija u široj upotrebi, to ona postaje sve isplativija za svakog korisnika. Kada je nova tehnologija podložna rastućim prinosisima, biti najbrži od samog početka (ako ni zbog čega drugog onda iz razloga istorijske nesreće) postaje presudno važno. Sa rastućim prinosisima, učesnici koji preduzmu početni korak u nekom pravcu imaju jak podstrek da se usredsrede na tu mogućnost i ne menjaju putanju. Kada je postignuta početna prednost, pozitivni povratni efekti mogu da „zaključaju” tehnologiju i izbace konkurente iz igre. Argumentima putne zavisnosti može se objasniti razvoj QWERTY tastature za pisace mašine, trijumf lakovodnih nuklearnih reaktora u Sjedinjenim Američkim Državama, bitka između Betamax i VHS video rekordera, između računara koji rade na DOS operativnom sistemu i Mekintoša, ranog automobilskog dizajna i konkurentnih standarda električne energije itd.⁹

Međutim, nisu sve tehnologije podložne rastućim prinosisima. Artur ne razmatra samo karakteristike tih procesa, već i uslove koji su ih izazvali. Kao što ćemo videti, razumevanje tih uslova je od suštinskog značaja, zbog toga što se, analitički gledano, slični uslovi često pojavljuju u svetu politike. Arturove karakteristike pružaju osnovu za razvijanje hipoteza o tome kada je najverovatnije da će procesi rastućih prinosa funkcionisati u društvenom svetu.

8 Tekst je premijerno objavljen 2000. godine. (Komentar prevodioca.)

9 Mnoge od ovih primera osporavaju kritičari koji ne prihvataju empirijsku tvrdnju da su superiorne tehnologije izgubile. Pošto njihova kritika otvara šira pitanja o koristi rastućih prinosa, odložiću diskusiju do kraja ovog odeljka.

Artur (Arthur 1994, 112) tvrdi da postoje četiri svojstva tehnologije koji stvaraju kontekst za pojavu rastućih prinosa.

1. *Visoki fiksni troškovi.* Oni čine dalje ulaganje u datu tehnologiju vrlo isplativim. Sa masovnim linijama proizvodnje, fiksni troškovi opadaju, jer mogu da se protegnu na veći autput. To dovodi do smanjivanja troškova po jedinici proizvoda. Kada su fiksni troškovi visoki, pojedinci i organizacije imaju jak podsticaj da prepoznaju i drže se jedne opcije.

2. *Efekti učenja.* Znanje stečeno korišćenjem složenih sistema takođe dovodi do većih povratnih efekata u kontinuiranoj upotrebi. Ponavljanjem pojedinci uče kako da koriste proizvode što efikasnije, a njihova iskustva podstiču dalje inovacije u proizvodnji ili u aktivnostima u vezi sa proizvodnjom.

3. *Efekti usklađivanja.* Oni nastaju kada se koristi koje pojedinac ima od neke aktivnosti uvećavaju onda kada i ostali usvajaju istu opciju. Ako tehnologije stvaraju pozitivan efekat mreže, onda će data tehnologija postati sve atraktivnija što je više ljudi koristi.¹⁰ Efekti usklađivanja su naročito važni kada tehnologija mora da bude kompatibilna sa povezanom infrastrukturom (na primer, softver sa hardverom, automobili sa putevima, servisima za popravku i benzinskim pumpama). Povećana upotreba tehnologije ohrabruje ulaganje u povezane infrastrukture, što opet privlači nove korisnike te tehnologije.

4. *Prilagođena očekivanja.* Ako se pokaže da su opcije koje nisu stekle širu popularnost bile felerične, onda će pojedinci možda osetiti potrebu da odmah na početku „izaberu pravog konja“. Iako je ova dinamika povezana sa koordinacionim efektima, ona proizlazi iz samoispunjavajućeg karaktera očekivanja. Projekcije budućih agregatnih obrazaca upotrebe podstiču pojedince da prilagode svoje postupke tako da ta očekivanja postanu moguća.

Ova rasprava o tehnologiji važna je pre svega jer pojašnjava skup odnosa karakteristika mnogih društvenih interakcija. Nove društvene inicijative – kao što su formiranje organizacija ili institucija – obično zahtevaju znatne početne troškove; pojedinci, kao i organizacije, uče delanjem (*learning by doing*); koristi od naših individualnih aktivnosti ili aktivnosti organizacije često su pojačane ako su usklađene ili ako se „uklapaju“ sa aktivnostima drugih aktera ili organizacija; često je veoma važno kladiti se na pravog konja, tako da naše postupke moramo prilagoditi očekivanjima o tome kako će postupiti drugi.

Iako su argumenti o tehnologiji verovatno najpoznatiji, ekonomisti su primenjivali slične analize procesa rastućih prinosa u različitim ekonom-

10 Recimo, korišćenje Fejsbuka ima smisla samo ako veliki broj vaših prijatelja i poznanika takođe koristi Fejsbuk. Ako ste vi jedini koji imate nalog korišćenje je besmisleno. (Komentar prevodioca.)

skim kontekstima. Krugman (1991) i Artur (1994, 49–67) ukazuju na ulogu rastućih prinosa u prostornoj lokaciji proizvodnje. S obzirom na značaj fizičke blizine u mnogim aspektima ekonomskog života, efekti aglomeracije su široko rasprostranjeni. To jest, inicijalni centri privredne aktivnosti mogu da se ponašaju kao magnet i utiču na odluke o lokaciji i ulaganjima drugih privrednih aktera. Etabilirana preduzeća privlače dobavljače, kvalifikovane radnike, specijalizovane finansijske i pravne usluge i prikladnu fizičku infrastrukturu. Koncentracija tih faktora je u stanju da neku posebnu lokaciju učini posebno atraktivnom za druga preduzeća, koja proizvode slične proizvode. To može i društvena mreža, koja omogućuje laku razmenu informacija i stručnih mišljenja. Argumenti rastućih prinosa pomažu da se objasni dominacija oblasti sa specijalizovanim ekonomskim aktivnostima, od Silikonske doline do najmodernije tekstilne proizvodnje na severu Italije. Krugman (1991, 80) zaključuje: „Ako postoji jedna jedina oblast privrede u kojoj je putna zavisnost nesporna, to je *ekonomska geografija* – lokacija proizvodnje u prostoru. Duga senka koju je istorija bacala na lokaciju očigledna je na svim nivoima, od najmanjeg do najvećeg – od grupice firmi koje proizvode nakit u Providensu do skupa od 60 miliona ljudi u Severoistočnom Koridoru“.

Ove tvrdnje su u saglasju sa nedavnom analizom međunarodne trgovine, oblasti u kojoj su argumenti rastućih prinosa široko prihvaćeni. Istraživači su počeli fokusirajući se na privredne tokove koji su se činili nepravilnim iz perspektive tradicionalne trgovinske teorije – pre svega, na eksploziju unutarindustrijske trgovine posle Drugog svetskog rata (Krugman 1996). Ako su komparativne prednosti rezultat „prirodnih“ svojstava različitih zemalja, onda bi se moglo očekivati da se većina trgovina odvija između prilično različitih zemalja, kao što je trgovina između Severa i Juga – proizvedena dobra za sirovine. Ipak, većina trgovine se odvija u pravcu Sever–Sever, uključujući i opsežnu razmenu unutar pojedinih industrija. Ovaj obrazac nameće zagonetku: zašto su slične zemlje razvile krajnje specijalizovan niz komparativnih prednosti?

Rastući prinosi nude odgovor. Znanjem-intenzivni sektori naginju ka pozitivnoj povratnoj sprezi. Zemlje koje postanu vodeće u određenom polju, iz bilo kog razloga, najverovatnije će vremenom učvrstiti to vodstvo. Rezultat toga je visok nivo specijalizacije. Čak i zemlje sa sličnim inicijalnim predispozicijama razvijaju različite oblasti ekonomske snage. Komparativna prednost nije prosto data, već je često stvorena kroz sled događaja tokom vremena.

Vredno je napomenuti da je ovo istraživanje trgovine korišćeno da bi se izvele neke kontroverzne *policy* implikacije. Ako akter koji prvi povuče potez time stiče prednost, onda slobodna trgovina možda i nije najbolja ekonomska politika za zemlju čiji su trgovinski partneri voljni da subven-

cionišu privredne sektore u nastajanju. Pod određenim (ograničenim) uslovima, taktika biranja pobjednika može da ima ekonomskog smisla (Krugman 1996; Tyson 1993). I dalje postoji veliko neslaganje o značaju takvih prilika za stratešku intervenciju. Krugman, na primer, zastupa mišljenje da se one neće pojavljivati često, ne zbog toga što je putna zavisnost retkost, već zato što vlade neće biti sposobne da prepoznaju pobjednike unapred. Međutim, kakve god da su odgovarajuće *policy* implikacije, primenljivost procesa rastućih prinosa u ekonomiji je sada široko prihvaćena.¹¹

Osim toga, ekonomisti su još šire primenili argumente rastućih prinosa na ekonomske promene. Najzapaženiji napredak u skorašnjim debatama o ekonomskom rastu fokusira se na teoriju „endogenog razvoja“ (Romer 1986; 1990). Ekonomiste su osamdesetih godina zbunjivale stope rasta (pre svega u razvijenim zemljama posle Drugog svetskog rata) koje su bile mnogo veće od rasta inputa (kapitala i radne snage). Romer i drugi navode da rastući prinosi koji proizlaze iz ekonomske primene znanja mogu da objasne tu anomaliju. Recimo, ako upotrebite radnu snagu da biste proizveli automobil, ne možete je istovremeno uposliti da proizvodi računare. Međutim, za razliku od kapitala i radne snage, mnogi aspekti znanja nisu rivalski – njihova upotreba u jednom preduzeću ne sprečava njihovu upotrebu u drugom. Pojedinačan napredak u znanju može da se primeni u mnogo različitih okolnosti i dovede do dramatičnog unapređivanja produktivnosti. Privredni rast proizvodi pozitivnu povratnu spregu koja definiše procese rastućih prinosa. Nešto drugačija analiza rasta zasnovanog na rastućim prinosima naglašava značaj komplementarnosti (Milgrom & Roberts 1990). Razne ekonomske aktivnosti (na primer, informaciona tehnologija) komplementarne su sa drugim povezanim aktivnostima. Napredak u osnovnoj aktivnosti može da se „prelije“ i unapredi povezane delove ekonomije (snižavanjem troškova ili povećanjem produktivnosti). Za uzvrat, ta unapređenja mogu da povećaju privlačnost osnovne aktivnosti.

Ekonomisti sada primenjuju argumente rastućih prinosa na široki spektar ekonomskih fenomena, ali Nortova primena na problematiku nastanka institucija i institucionalne promene možda je od najvećeg značaja za politikologe. Nort tvrdi da sve odlike koje je Artur prepoznao istražujući rastuće prinose u tehnologiji mogu da se primene i na institucije (North 1990a, 95). U uslovima složene društvene međuzavisnosti, nove institucije često povlače za sobom visoke fiksne ili početne troškove i uključuju značajne efekte učenja, efekte usklađivanja i prilagođenih očekivanja.

11 Kako primećuje Krugman (1996, 109–10), sistem kojim Američko ekonomsko udruženje klasifikuje tekstove za časopise, pored kategorije „konvencionalnih trgovinskih modela“, sada prepoznaje i „modele trgovine sa rastućim prinosima i nesavršenom konkurencijom“.

Etablirane institucije stvaraju jak podsticaj, koji osnažuje njihovu vlastitu stabilnost i dalji razvoj.

Nort naglašava da nisu samo pojedinačne institucije izložene rastućim prinosima. Institucionalni aranžmani podstiču komplementarne organizacione oblike, koje onda mogu da proizvedu nove komplementarne institucije. Za društvene naučnike, zainteresovane za puteve napretka, često je ključno pitanje ono što Nort naziva „međuzavisnom mrežom institucionalne matrice“. Ta matrica, naglašava on, „proizvodi ogromne rastuće prinose“ (North 1990a, 95). Procesi putne zavisnosti će često biti najjači ne na nivou pojedinačnih organizacija ili institucija, nego na višem makronivou koji uključuje komplementarne konfiguracije organizacija ili institucija (Hall & Soskice 2000; Katznelson 1997).

Ovaj argument predstavlja srž Nortove uopštene interpretacije ekonomske istorije. Centralno pitanje koje je motivisalo Nortovo istraživanje je ograničena konvergencija privrednih učinaka od zemlje do zemlje tokom vremena. Prema neoklasičnoj teoriji, nerazvijene zemlje bi odmah trebalo da usvoje prakse uspešnih zemalja, što bi dovelo do relativno brze konvergencije, ali to nije slučaj. Po Nortovom mišljenju, otkriće putne zavisnosti institucionalnih matrica objašnjava nepravilnost stalnih razlika u ekonomskim učincima. Jednom kada nastanu, institucije se teško menjaju, a one imaju ogroman uticaj na mogućnosti pospešivanja održivog ekonomskog razvoja. Pojedinci i organizacije se prilagođavaju postojećim institucijama. Nort zapaža da ako institucionalna matrica proizvodi podstrek za pirateriju, onda će ljudi da se izvešte da bi postali dobri pirati. Ako institucije ne uspeju da daju podstrek za ekonomsku produktivnost, teško da će biti značajnog ekonomskog rasta.

Za politikologe je Nortovo shvatanje izuzetno važno iz dva razloga. Prvo, Nort naglašava analogiju između karakteristika tehnologije i određenih karakteristika društvenih interakcija. U tom kontekstu, nije važno što Arturovi argumenti o tehnologiji nisu zapravo argumenti o tehnologiji kao takvoj, nego argumenti o karakteristikama tehnologije u *interakciji sa* određenim društvenim aktivnostima. Drugo, Nort pravilno naglašava da je institucionalni razvoj podložan rastućim prinosima. I zaista, funkcija putne zavisnosti u objašnjavanju obrazaca nastanka, trajanja i promena institucija može biti od velikog značaja za politikologe.

Debata koja prati rastuće prinose u ekonomiji je žučna rasprava o jednoj paradigmi u nastajanju. Ekonomisti govore o „novoj“ teoriji rasta, „novoj“ teoriji trgovine itd. – a sve to na osnovu argumenata koji uključuju rastuće prinose. Ipak, uprkos dominaciji ovih argumenata i intelektualnom uzbuđenju koje izazivaju, postoje dobri razlozi da verujemo da nivo njihove primene u politici treba da bude makar onoliki koliki je u ekonomiji. Da bismo razumeli zašto, korisno je da razmotrimo glavne zamerke argumen-

tima rastućih prinosa, koji su se nedavno pojavili u ekonomiji. Ova rasprava će razjasniti izvore putne zavisnosti i označiti društvene mehanizme koji mogu da kompenzuju takve procese. Ovo razjašnjenje daje korisnu analitičku sponu za istraživanje procesa putne zavisnosti u politici.

Libovic i Margolis (Liebowitz & Margolis 1995) otvaraju neka teška pitanja u vezi sa literaturom o rastućim prinosisima. Ovde su važna dva aspekta njihovog argumenta. Oni naglašavaju da je zapravo samo „remedijalna“¹² putna zavisnost od teorijske važnosti, a tržišni mehanizmi pokazuju da je remedijalna putna zavisnost retkost. Razmotriću svaki argument ponaosob.¹³ Sledeći Vilijamsona (Williamson 1993), Libovic i Margolis razlikuju remedijalnu i neremedijalnu putnu zavisnost. Ova druga se pojavljuje kada nema *ostvarljivih* napredaka na putu, ni sada ni u prošlosti. Neremedijalna putna zavisnost „dovodi do toga da intertemporalni efekti stvaraju greške“ (Liebowitz & Margolis 1995, 207). Sa naknadnim znanjem, želeli bismo da smo odabrali neku drugu mogućnost. Ipak, Libovic i Margolis postavljaju pitanje da li ovaj tip putne zavisnosti ima duboke implikacije. Ako smo postupili najbolje što smo mogli s obzirom na informacije dostupne u tom trenutku, onda je greška bila neizbežna, i nije razumno opisati ishod kao neefikasan. Libovic i Margolis tvrde da je samo putna zavisnost koja je potencijalno remedijabilna vrsta putne zavisnosti sa mnogo izbora.

Da li je njihovo odbacivanje neremedijalne putne zavisnosti ubedljivo? Kao što Vilijamson (Williamson 1993) primećuje, remedijabilnost je prihvatljiv standard za javnu politiku. Prepoznavanje postojanja putne zavisnosti možda i neće mnogo pomoći kreatorima politika ako ne znaju kako da ih prepoznaju *ex ante*.¹⁴ Ali ovaj prigovor gubi svoju snagu ukoliko je naša svrha, umesto toga, da razumemo – možda čak i *ex post* – posledice takvog kretanja i razloge zbog kojih se aspekti društva kreću u određenom pravcu. Naravno, glavna preokupacija većine društvenih naučnika su upravo ta pitanja o uzročnosti.

Drugi deo Liboviceve i Margolisove analize je tvrdnja da je remedijalna putna zavisnost retkost. Njihov argument je jednostavan. Ako je jedna od dve opcije superiornija na dugoročnom, ali ne i na kratkoročnom nivou, onda će tržišne sile usmeriti aktere ka usvajanju superiornijeg puta. Sposobnost privatnih aktera da dobiju prinose od dugoročnih investicija sprečava loše izbore. Postojanje institucija vlasničkih prava, provizije za

12 Remedijalna – koja se može ispraviti. (Komentar prevodioca.)

13 Kritika Libovic i Margolis zavisi od istinitosti oba dela argumenta. Značaj putne zavisnosti za društvene nauke može se održati samo ako se održi značaj neremedijalne ili remedijalne putne zavisnosti.

14 Kao što je ranije rečeno, upravo iz tog razloga Krugman i drugi dovode u pitanje stavove autora koji govore o implikacijama rastućih prinosa u trgovinskoj politici.

patente i razvijenih tržišta kapitala znači da će opcije sa niskom kratkoročnom isplativošću, bez obzira na to, dobiti podršku koju zaslužuju. Ukratko, privredni akteri prave racionalnu kalkulaciju pod senkom budućnosti i zbog toga nije verovatno da će udovoljiti kratkovidom i kratkoročnom, maksimizacijskom ponašanju na sopstvenu dugoročnu štetu.

Ovaj argument ima značajnu vrednost¹⁵, ali koliko on tačno vredi zavisi od snage ovih mehanizama da prevaziđu kratkoročno razmišljanje ili hvatanje krivina. Iako su Libovic i Margolis prilično zadovoljni opsegom raznih tržišnih mehanizama, najbolje je da ta pitanja ostavimo ekonomistima. Ipak, dve primedbe su kritički važne. Prvo, čini se da se argumenti o dalekovidosti tržišta mogu primeniti samo na neke tipove putne zavisnosti u ekonomiji. Kritika Libovic i Margolis se usredsređuje na odluke preduzeća da investiraju u određene tehnologije ili proizvode. Međutim, u većini primera koje smo ranije naveli (prostorna aglomeracija, specijalizacija trgovine, endogeni rast) korist od rastućih prinosa je eksterna privrednim akterima. Pojedinačna preduzeća i preduzetnici nisu otuda u stanju da ih u potpunosti iskoriste. Otuda mehanizmi koje navode Libovic i Margolis verovatno neće omogućiti izbor najboljeg dugoročnog ishoda.

Argumenti Libovica i Margolisa imaju mali značaj za razvoj institucija na koje takođe deluju rastući prinosi. Pojedinačni učesnici na tržištu ne mogu da dobiju patentni ili rizični kapital da bi ostvarili dugoročnu ekonomsku korist od izgradnje ključnih ekonomskih institucija. I zaista, Libovicev i Margolisov argument prosto podrazumeva postojanje institucija koje podržavaju tržišne mehanizme. Takođe, njihov argument nije relevantan za Nortovu tvrdnju o prisutnosti u određenim političkim sistemima, mrežama ili matricama institucija i organizacija. Činjenica da čak i ne citiraju Nortovo delo govori sama za sebe. Nort ostaje pri tvrdnji da su procesi putne zavisnosti institucionalnog razvoja krucijalni za evoluciju pojedinih tržišnih privreda. Dalekovida finansijska tržišta malo pomažu u pokretanju takvog institucionalnog razvoja; u velikoj meri ona su njegova posledica.

Libovicev i Margolisov neuspeh da reše pitanja institucionalnog razvoja u ekonomiji ukazuje na mnogo bitniju zamerku. Čak iako neko prihvati njihovu analizu kada je reč o privrednoj sferi, njihovi argumenti će i dalje imati ograničen značaj za političke naučnike. Koliko god bili snažni tržišni mehanizmi „dalekovidosti“, oni su skoro sigurno mnogo slabiji u politici. U sledećem odeljku objašnjavam zbog čega.

15 Zaista, Arthur (1994, 28, fn 11) eksplicitno prepoznaje ovu mogućnost, iako, koliko znam, ne istražuje implikacije na sistematičan način.

OD EKONOMIJE KA POLITICI: PRIMENJIVOST ARGUMENATA RASTUĆIH PRINOSA

Mikroekonomska teorija baca svetlo na važna svojstva politike na različitim nivoima, od istraživanja stranačke konkurencije, preko osnivanja interesnih grupa i društvenih pokreta, do izbornog glasanja i zakonodavnog ponašanja. Međutim, značaj ekonomskog teorijskog izvoza znatno se pojačava ukoliko uvoznici iz oblasti političke nauke uzmu u obzir posebnosti „lokalnog“ okruženja. Kao što Teri Mo (Moe 1990, 119) navodi u sličnom kontekstu: „Pravi problem je pokušaj da se identifikuju ona suštinska svojstva politike koja mogu poslužiti kao osnova za teoriju. Ta osnova može da iskoristi ekonomsku nauku, ali tako da je ekonomija ne uguši ili ne navede na pogrešan smer“. Argumenti preuzeti iz ekonomije moraju uzeti u obzir drugačiju prirodu političkog sveta (Lindblom 1997; Moe 1984; 1990; North 1990b).

Politika se na mnogo načina razlikuje od ekonomije. Ključno je da se odrede najrelevantniji aspekti za istraživanje izvora i posledica putne zavisnosti. Ta rasprava se deli u dva dela. Prvi podrazumeva četiri istaknuta i međusobno povezana aspekta politike koji je čine posebno podložnom procesima rastućih prinosa: (1) centralna uloga kolektivnog delanja; (2) velika gustina institucija; (3) mogućnosti korišćenja političke vlasti da se pojačaju nejednakosti u moći; i (4) suštinska složenost i netransparentnost politike. Pošto ukratko objasnim svaki od njih, razmotriću njihovu važnost za putnu zavisnost. *Svako od navedenih svojstava otvara prostor za dominantan uticaj rastućih prinosa u politici.*

Drugo, objasniću zbog čega su poboljšavajući mehanizmi koje Libovic i Margolis prepoznaju u ekonomiji često neefikasni u smanjivanju uticaja putne zavisnosti u politici. Tri svojstva politike značajno menjaju način na koji moramo da pristupimo problemu: odsustvo ili nemoć mehanizama za povećanje efikasnosti konkurencije i učenja; kraći vremenski horizonti političkih aktera; i snažna tendencija ugrađena u političke institucije da se održi status quo. *Svako od ovih svojstava osnažuje uticaj rastućih prinosa u politici.* Oni otežavaju preokretanje toka koji su akteri započeli nekada u prošlosti. Procesi rastućih prinosa su centralni za ekonomsku teoriju, a ja tvrdim da su oni veoma rasprostranjeni u politici. Jednom kada se započne sa određenim pravcem delanja, javnom politikom ili političkom institucijom, napuštanje pravca i zaokret u suprotnom pravcu su veoma teški.

Suštinsko svojstvo politike jeste njena uloga u obezbeđivanju javnih dobara.¹⁶ Takva dobra su prepoznatljiva po: (a) zajedničkoj snabdevenosti

16 U većini slučajeva ne radi se o „čistim“ javnim dobrima, što je činjenica koja komplikuje analizu, ali ne menja moje osnovne tvrdnje. Za diskusiju o ovom pitanju pogledati Mueller (1989, gl. 2); Cornes & Sandler (1996).

(*jointness of supply*), što znači da troškovi proizvodnje javnih dobara ne zavise ili vrlo malo zavise od broja korisnika tih dobara; (b) neisključivosti, što znači da je veoma skupo ili čak nemoguće ograničiti konzumaciju samo na one koji su platili za javno dobro. Te odlike, koje su veoma rasprostranjene u modernom društvu, otežavaju mogućnost da se javna dobra – od državne odbrane do zaštite životne sredine – obezbeđuju tržišnim putem. Neisključivost daje podsticaj hvatanju krivina¹⁷, jer će pojedinci ubirati korist od javnih dobara bez obzira na to da li su doprineli njihovoj proizvodnji ili ne. Zajednička snabdevenost znači da privatna tržišta neće proizvoditi dovoljno tih dobara, s obzirom na to da privatni akteri uzimaju u obzir samo ličnu korist.

Ove odlike javnih dobara pomažu da se objasni zašto je glavno svojstvo političkog sistema prinuda, a ne dobrovoljnost. Vršenje vlasti, uglavnom u kombinaciji sa složenim nizom komplementarnih institucija osmišljenih da ograniče i daju legitimitet toj vlasti, neophodno je da bi se obezbedilo kolektivno dobro. Pravno obavezujuća pravila nisu samo osnova političkog delanja (kao imovinska prava u ekonomiji). Umesto toga, ona su sama suština politike (Lindblom 1977; Moe 1990). Ovo ključno svojstvo politike ima veliki broj posledica na karakter političkog života, a svaka od njih je važna za procenu tendencija kada je reč o putnoj zavisnosti.

KOLEKTIVNA PRIRODA POLITIKE

Kratko poređenje sa ekonomskim tržištima pomaže nam da shvatimo dominaciju kolektivnog delanja u politici. Pretpostavimo da radite za firmu sa zahtevnim šefom i lošom platom. Opcije su jasne: možete potražiti posao negde drugde, u nekoj od mnogih drugih firmi, ili pokrenuti sopstveni biznis. Vaša mogućnost kretanja zavisi od stanja na tržištu rada, ali postojanje konkurentnih opcija uspostavlja jasnu granicu u pogledu toga koliko ste voljni da trpите zahtevnog šefa i za koliko nisku platu želite da radite.

Ili, pretpostavimo da ste izmislili odličan novi proizvod. Pod pretpostavkom da možete da obezbedite finansijsku potporu (a trebalo bi da možete – imate odličnu ideju, a na tržištu uvek postoje kapitalisti koji su spremni da rizikuju) vaše šanse su dobre. Ništa vas ne sprečava da osnujete biznis ili da prodate ideju nekom drugom. U svakom slučaju, novi, superiorni proizvod će ugledati svetlost dana, a vi ćete ubirati lepu korist od vašeg pronalaska.

Grupa potrošača je na sličan način atomistička, makar u udžbeničkom slučaju. Vaše odluke su potpuno nezavisne od vaših očekivanja o tom šta

17 Engl. *free-riding*. Odlučili smo se za ovaj kolokvijalni prevod, jer je i engleski original takođe kolokvijalan izraz. (Komentar prevodioca.)

će odabrati drugi potrošači.¹⁸ Nema potrebe za otvorenim pokušajima da se ponašanje uskladi; tržište jednostavno vrši agregaciju nezavisnih odluka pojedinaca.

Ovi krajnje pojednostavljeni primeri pokazuju fleksibilnost, prilagodljivost i atomizaciju ekonomskog tržišta. Suprotno tome, politička „tržišta“ su najčešće daleko od fleksibilnosti i prilagodljivosti. U politici, posledice mog delanja u velikoj meri zavise od onoga što rade drugi. Šta ja dobijam ne zavisi samo od toga šta radim, nego (uglavnom) i od toga šta drugi rade. Sledeći Olsonovo revolucionarno delo, politikolozi se odavno susreću sa „problemom kolektivnog delanja“ (Olson 1965). Većina „dobara“ u politici su javna dobra; jako je teško ograničiti njihovu upotrebu samo na one koji su pomogli da se ta dobra obezbede. Sledstveno tome, pojedinci će imati izraženu tendenciju da hvataju krivine. Glavni problem u političkom životu je stvaranje uslova koji favorizuju kolektivno delanje, tj. sprečavaju hvatanje krivina.

Problem nije ograničen na činjenicu da javni sektor proizvodi javna dobra. S obzirom na to da se politika oslanja na mehanizme kolektivnog odlučivanja uz podršku vlasti, sami zakoni imaju karakter javnog dobra za one koji imaju koristi od njih. Citirajući Marvela i Oliverovu, „uticaj na državnu politiku skoro uvek ima veoma izraženu zajedničku snabdevenost“ (Marwell & Oliver 1993, 42). Te okolnosti generišu glavne probleme kolektivnog delanja.

Postoji još jedan razlog zbog kojeg političko delanje često zahteva usklađivanje. Mnogi ciljevi političkih aktera imaju „skupno“ (*lumpy*) ili „pobednik dobija sve“ svojstvo. Političari koji žele da ponovo budu izabrani, zaverenici koji planiraju državni udar ili lobisti mogu da uspeju ili izgube. Zakon ili bude usvojen ili odbijen. Za razliku od ekonomskog tržišta, gde obično ima mesta za veliki broj preduzeća i gde možete zauzeti drugu ili treću poziciju, a opet ostvarivati neki profit, ako završite drugi u politici, to vam možda neće mnogo značiti. I zaista – ako uzmete primer menjševika iz 1917. godine – završiti na drugom mestu može biti prilično problematično. Da ponovimo, efikasnost mog delanja u velikoj meri zavisi od delanja drugih. Ovo manje važi za neke aspekte politike – kao što je odgovaranje na anketu u istraživanju javnog mnjenja ili glasanje – nego za druge. Međutim, čak i prilikom glasanja, skupnost (*lumpiness*) rezultata izbora (u odsustvu čistog proporcionalnog predstavničkog sistema) može

18 Ovo je ključna razlika između ekonomije i politike, ali treba ukazati na niz važnih kvalifikacija. Na primer, potrošnja često podrazumeva značajne eksternalije, što potrošačke izbore čini međuzavisnim. Kao što je već rečeno, uslovi nezavisne potrošnje često se ne primenjuju na visokotehnološke proizvode, koji često podrazumevaju mrežne eksternalije. Za dobru diskusiju o ovim pitanjima pogledajte Hirsch (1977).

značiti da osoba koja ne želi da njen glas „propadne“ može da dela u skladu sa svojim očekivanjima šta će drugi učiniti.¹⁹

Krucijalno svojstvo kolektivnog delanja u politici je odsustvo linearne zavisnosti između uloženog truda i ishoda. Umesto toga, kolektivno delanje često podrazumeva mnogo odlika pogodnih za pozitivnu povratnu spregu (Marwel & Oliver 1993). Glavni razlog je pretežnost prilagođenih očekivanja (*adaptive expectations*). Kada ih odabir pogrešnog konja veoma skupo košta, akteri moraju da prilagode svoje delanje ponašanju drugih. Da li ćete vašu energiju uložiti u osnivanje nove stranke, pridruživanje potencijalnoj koaliciji ili obezbeđivanje sredstava interesnim grupama može u velikoj meri da zavisi od vašeg ubeđenja da će veliki broj drugih ljudi uraditi isto. Osim toga, mnogi oblici kolektivnog delanja uključuju visoke početne troškove, što odražava činjenicu da će se značajna sredstva (materijalna ili kulturna) utrošiti na organizaciju pre nego što grupa počne da se sama izdržava.

To što su procesi kolektivnog delanja u politici veoma podložni rastućim prinosima objašnjava zašto su društveni naučnici često suočeni sa prilično stabilnim obrascima političke mobilizacije tokom vremena. Lipsetova i Rokanova studija o političkim strankama u Evropi ilustruje ovu dinamiku: ključni istorijski trenuci uzrokuju velike političke rasepe (Lipset & Rokkan 1967). Političke frakcije postaju organizovane u političke partije. Kada jednom prebrode inicijalne početne troškove i podstaknu procese prilagođenih očekivanja, te partije se reprodukuju tokom vremena, što dovodi do „zaleđenog“ partijskog sistema.

Nedavno istraživanje (Skocpol 1999) velikih dobrovoljnih udruženja u SAD obezbeđuje dodatni jak dokaz da trajnost organizacija može da bude posledica pozitivne povratne sprege. Teda Skočpol je najpre identifikovala sve takve organizacije koje su ikad obuhvatale više od 1% američke populacije (ili pola tog procenta ako je reč o jednopolnim grupama), a potom ih pratila tokom vremena. Rezultati, koji se odnose na 58 grupa koje datiraju od 1830-ih, otkrili su upečatljiv organizacioni kontinuitet. Iako su neke samo na relativno kratko vreme prešle prag od 1%, 26 grupa ostaje iznad tog procenta i danas. Od njih, 16 je dostiglo granicu od 1% do 1940-ih, a neke među njima i mnogo ranije. Veliki broj je otpao sa liste, ali je prethodno uspevao da opstane na njoj mnogo decenija. Od 40 organizacija, koje su osnovane pre 1900. godine, 19 je bilo iznad granice od 1% barem pet decenija. Deset od 40 su i dalje iznad ovog praga, vek ili više od svog

19 Recimo, ako procenjujete da stranka X neće preći cenzus, jer ostali neće glasati za nju, možda ni vi nećete glasati za tu stranku, iako vam ona ideološki odgovara više od drugih. (Komentar prevodioca.)

osnivanja.²⁰ Ukratko, samoojačavajuća dinamika koja se dovodi u vezu sa procesima kolektivnog delanja znači da organizacije, uprkos značajnim društvenim, ekonomskim i političkim promenama tokom vremena, kada su jednom institucionalizovane, imaju jaku tendenciju da istraju.

INSTITUCIONALNA GUSTINA U POLITICI

Kako pokazuju skorašnja politikološka istraživanja, napori da se akteri usklade u potrazi za javnim dobrima često zahtevaju nastanak formalnih institucija. Jednom kada su osnovane, ta institucionalna ograničenja se primenjuju na sve – kako na one koji ih ne prihvataju tako i na one koji ih prihvataju – i ona su, u krajnjoj liniji, oslonjena na silu. Opcija izlaza, koja je ključna za funkcionisanje tržišta, često je nedostupna (ili nedostižno skupa) akterima koji su nezadovoljni postojećim političkim aranžmanom. U politici su institucionalna ograničenja sveprisutna. Politika podrazumeva borbu sa vlastima da se usvoje, primene ili izmene pravila koja regulišu društveno delovanje na određenoj teritoriji. Ukratko, veliki deo politike utemeljen je na vlasti, a ne na dijalogu. I formalne institucije (kao što je ustavno uređenje) i javne politike uspostavljaju opsežna, pravno obavezujuća ograničenja ponašanja.

Iako nije uobičajeno, nastojanje da ova formulacija obuhvati javnu politiku (*public policy*), kao i formalne institucije je važno (Pierson 1993). Politike se generalno lakše menjaju nego konstitutivna pravila formalnih institucija, ali, bez obzira na to, predstavljaju veoma važna ograničavajuća svojstva političkog okruženja. Politike, utemeljene na zakonu i oslonjene na prinudnu moć države, opominju aktere šta mora, a šta ne može da se uradi, i ustanovljavaju mnoge nagrade i kazne u odnosu na određene aktivnosti. Veliki broj javnih politika je prilično trajan (Rose 1990). Naročito u modernim društvima, dugotrajni *policy* aranžmani u osnovi oblikuju podsticaje i resurse političkih aktera.

Da su ovakve institucije podložne rastućim prinosima nagovešteno je u novijim istraživanjima o institucijama. Naučnici naglašavaju kako institucije mogu da pomognu akterima da prevaziđu različite dileme koje se javljaju u situacijama kolektivnog izbora – naročito potrebu da usklade svoje ponašanje usaglašavanjem očekivanja o ponašanju drugih. Međutim, ono što je izostavljeno ili zanemareno jeste spoznaja da ta svojstva čine procese institucionalnog razvoja putno zavisnim.

Kao što smo već napomenuli, Nort naglašava kako institucije podstiču procese samoojačavanja (*self-reinforcing*), usled čega reverzibilnost postaje

20 Ovaj dokaz potcenjuje organizacionu perzistentnost, jer mnoge grupe koje se nalaze ispod zahtevnog praga od 1% i dalje imaju veoma veliko članstvo. Takođe, one su možda u prošlosti bile prilično velike organizacije pre nego što su prošle prag.

sve neprivlačnija kako vreme odmiče. U uslovima složene društvene međuzavisnosti, kreiranje novih institucija i politika je skupo i često stvara efekte učenja, koordinacione efekte i prilagođena očekivanja. Institucije i politike mogu da ohrabre pojedince i organizacije da investiraju u specijalizovane veštine, prodube veze sa drugim pojedincima i organizacijama i razviju određene političke i društvene identitete.²¹ Te aktivnosti povećavaju privlačnost postojećih političkih aranžmana u odnosu na hipotetičke alternative. Kada se društveni akteri obavežu na osnovu postojećih institucija i politika, izlaz iz uspostavljenih aranžmana načelno dramatično poskupljuje.

POLITIČKA VLAST I ASIMETRIJE MOĆI

U poznatoj raspravi o društvenoj moći, iz 1960-ih i 70-ih, Bakrak i Barac (Bachrach & Baratz 1962), kao i Ljuks (Lukes 1974), tvrde da su asimetrije moći često prikrivene. Drugim rečima, može se desiti da je moć nejednako raspoređena, iako se to otvoreno ne vidi. Pluralisti uzvraćaju kako je ovakve tvrdnje nemoguće sistematski proveriti (Polsby 1963; Wolfinger 1971). Iako problem ne definiše na ovakav način, Gaventa (1980) ističe da asimetrije moći mogu biti izraz dejstva pozitivnih povratnih sprega tokom dužeg perioda. Procesu rastućim prinosima mogu transformisati situaciju relativno uravnoteženog sukoba u kom jedna grupa aktera mora otvoreno da nametne svoje stavove drugoj grupi („prvo lice moći“) u situaciji u kojoj odnosi moći postaju tako neujednačeni da očekivane reakcije („drugo lice moći“) i ideološka manipulacija („treće lice moći“) čine otvoren politički sukob izlišnim. Otuda pozitivne povratne spregre vremenom simultano uvećavaju asimetrije moći i čine odnose moći manje vidljivim.

Raspoređivanje (alokacija) političke vlasti na pojedine aktere predstavlja ključni segment ovog tipa pozitivnih sprega. Zapravo, ovo predstavlja vid putne zavisnosti koji je u potpunosti drugačiji od onog o kome govore Artur i Nort. Kada su određeni akteri u poziciji da nametnu svoja pravila drugima, upotreba moći može biti samoodrživa (Mahoney 1999). Akteri mogu koristiti političku vlast da generišu promenu pravila igre (kako unutar formalnih institucija, tako i unutar javnih politika) kako bi uvećali sopstvenu moć. Relativno male razlike među takmičarskim grupama u

21 Uobičajeno je da takve posledice nazivamo nepovratnim troškovima (*sunk cost*). Iako intuitivan, ovaj termin je nesretan. Ekonomisti ga koriste da njime označe prethodne izdatke koji se ne mogu nadoknaditi, usled čega ih treba smatrati irelevantnim za trenutne izbore između više opcija. Međutim, cela poenta putne zavisnosti jeste da su ti prethodni izbori često relevantni za trenutno delanje. U slučajevima rastućih prinosa, socijalna adaptacija predstavlja investiciju koja donosi kontinuiranu korist. Akteri se mogu naći „zaključani“ u trenutnu opciju, jer je neophodna velika nova investicija pre nego što neka teoretski superiornija alternativa generiše visok nivo koristi.

pogledu političkih resursa mogu se pod dejstvom pozitivnih povratnih sprega dramatično uvećati.

SLOŽENOST I NEPROZIRNOST POLITIKE

Ekonomska teorija je svojim najvećim delom zasnovana na korisnoj i verodostojnoj pretpostavci da akteri teže optimizaciji, te da su u tome relativno uspešni. Preduzeća posluju sa ciljem da maksimizuju svoj profit. Mera uspeha je relativno jednostavna i transparentna. Cene šalju snažne signale koji pomažu u analizi uticaja različitih činilaca ekonomskog okruženja na poslovanje preduzeća. Za većinu tih činilaca postoje značajni, nedvosmisleni i često kvantitativni indikatori. Radnici mogu dobiti informacije o platama i uslovima rada koje druga preduzeća nude. Potrošači, takođe, imaju znanja o većini aspekata ekonomskog sveta. Veze između izbora i ishoda su generalno jasne: ukoliko nađete nov posao (a prethodno ga niste imali), vaši prihodi će se uvećati; ukoliko kupite auto, vaša ušteđevina će se smanjiti. Kvalitet robe je najčešće očigledan, a česta kupovina omogućava potrošačima da upoređuju kvalitet različitih proizvođača jedne iste robe.

Naravno, takvoj jednostavnoj slici ekonomije mogu se dodati mnogi delovi koji čine stvari komplikovanijim. Tržište je često daleko složenije i više nas zbunjuje. Ipak, jasna uloga cena, prevalentnost ponovljenih interakcija, odsustvo potrebe za usaglašavanjem odluka među tržišnim učesnicima, kao i prisustvo relativno slabih uzročnih veza između izbora i rezultata u velikoj meri olakšavaju napore ekonomskih aktera da vremenom isprave sopstvene greške.

Politika je daleko, daleko tmurnija oblast (Moe 1990; North 1990b). U njoj ništa ne obavlja ulogu koju obavljaju cene u ekonomiji. Politički akteri teže različitim ciljevima. Zatim, često je veoma teško posmatrati i meriti učinke različitih bitnih činilaca političkog delovanja. Najzad, ukoliko smatramo da sistem ne funkcioniše kako treba, i dalje je teško odrediti koji elementi u tim visokosloženim sistemima ne funkcionišu dobro i kako ih poboljšati da bi se postigli bolji rezultati. Oslanjanje na procedure u kojima se u politici postupa u skladu sa kolektivnim izborom je neizbežno. Međutim, to potkopava transparentnost, što znatno uvećava troškove (Cornes & Sandler 1996; Mueller 1989). Složenost ciljeva politike, kao i labave i difuzne veze između aktivnosti i ishoda čine polje politike izuzetno dvosmislenim.

Iako su greške i neuspesi u politici prisutni, poboljšanja kroz proces pokušaja i pogreške (*trial-and-error process*) daleko su od automatskog. Mnogi politički akteri, poput birača ili članova interesnih grupa, uključuju se u političke aktivnosti tek povremeno. Njihova sredstva delovanja su često uopštena (kao što je, recimo, neposredan sistem glasanja), a posledice njihovih aktivnosti se vide tek ako zajednički deluju. Uzročne veze

koje povezuju političke aktere i političke ishode često mogu biti izuzetno duge i složene, zbog čega se greške i nesporazumi nikada ne isprave.

Sušтина nije u tome da u politici nikada ne dolazi do procesa učenja. Zapravo, učenje je veoma teško i ne može se pretpostaviti kada će se desiti. Umesto toga, razumevanje sveta politike je samo po sebi zavisno od putne zavisnosti. Oslanjajući se na znanja kognitivne psihologije, organizacione teorije, teoretičari smatraju da su akteri koji delaju u društvenom kontekstu visoke složenosti i neprozirnosti izuzetno skloni da biraju informacije koje potom propuštaju kroz filtere „mentalnih mapa“ (Artur 1994; Denzau & North 1994). Potvrđujuće informacije se inkorporiraju, dok se nepotvrđujuće odbacuju. Razvoj bazičnog društvenog razumevanja podrazumeva visoke početne troškove, kao i efekte učenja. Oni se stalno razmenjuju među društvenim akterima na način da se formiraju efekti mreže i prilagođenih očekivanja. Potreba da koristite mentalne mape indukuje rastuće prinose. To važi kako na individualnom tako i na kolektivnom nivou, tako što „zajednice diskursa“ često razmenjuju i reprodukuju sličnu ideologiju (Wuthnow 1989).²²

Ovi nedavni radovi bliski su stavovima istraživača političke kulture i kognitivne nauke.²³ Jednom ustanovljena, bazična politička gledišta, od ideologija do razumevanja pojedinih aspekata vladavine ili orijentacija među političkim grupama ili partijama, generalno opstaju. Ona su putno zavisna.²⁴

Postoje, dakle, ubedljivi razlozi koji nas primoravaju da verujemo da je politički život često obeležen dinamikom rastućih prinosa. Tendencije s ciljem pozitivnih povratnih sprega karakterišu četiri procesa ključna za političko polje: kolektivno delanje, institucionalni razvoj, vršenje vlasti, i društvena interpretacija. U svakom slučaju, postoje razlozi da pretpostavimo da koraci u pojedinim smerovima mogu prouzrokovati samoodrživu dina-

22 Vutnovljeva suptilna analiza komparativnog razvoja ideologije, sa naglaskom na relativno kratke periode istorijske otvorenosti praćene procesima koji biraju, a zatim institucionalizuju određeni put ideološkog razvoja, uglavnom je u skladu sa mojim tezama (Wuthnow 1989).

23 Razmislite o Manhajmovoј tezi iz čuvenog eseja o generacijama: „Za formiranje svesti od velikog su značaja 'prvi utisci'... Rani utisci se kasnije transformišu u prirodni pogled na svet“ (Mannheim 1952, 298).

24 Zaista, kako istraživači tržišta dobro znaju, putno zavisni kognitivni efekti evidentni su čak i u manje ambivalentnoj oblasti potrošnje. Zbog toga oglašivači traže pažnju mladih, koji još uvijek nisu doneli konačne i nepromenljive odluke. Nedavni primer govori o marketinškim naporima Nacionalne ragbi lige (američki fudbal), koja je reagovala na indikacije da mlade sve više privlače košarka i fudbal. Bivša izvršna direktorica MTV-a, koja se sada bavi organizovanjem posebnih događaja, govori jezikom rastućih prinosa: „Sve je u tome da se lopta što pre stavi u dečje ruke. Sa šest godina, ako je moguće. Ovo morate da uradite ako ne želite da im neko drugi pre toga u ruke stavi košarkašku loptu, hokejski štapa, reket za tenis ili golf klub“ (Seabrook 1997, 47).

miku. Taj zaključak treba naročito istaći. Sam po sebi, on objašnjava zašto su rastući prinosi ključni koncept za one koji teže da razumeju izvore političke stabilnosti i promena. Priznanje da su samoodrživi procesi od velike važnosti dovodi u pitanje ekonomsku teoriju. Ni politikolozi ne treba da ostanu spokojni, već da ozbiljno uzmu u obzir implikacije ovih procesa.

Postoji, takođe, razlog da verujemo da su ovi efekti u politici često veoma intenzivni. Još jednom da podsetim, u ovom odeljku razmatram zašto je često mnogo teže promeniti pravac delovanja u politici nego u ekonomiji. Ekonomisti smatraju da tržište proizvodi dva moćna mehanizma za promenu problematičnih puteva: takmičenje i učenje. Takmičarski pritisak u tržišnim društvima znači da će nove organizacije sa znatno efikasnijim strukturama razviti ili eventualno izbaciti sa tržišta nedovoljno efikasne organizacije (Alchain 1950). Proces učenja i među preduzećima mogu dovesti do poboljšanja. Prema Vilijamsonu (Williamson 1993, 116–7), možemo se osloniti na

„sklonost dalekovidosti“ ili „racionalan duh“ koji ekonomisti pripisuju ekonomskim akterima. Kada se nepredviđene posledice razumeju, ti efekti mogu da se naknadno anticipiraju, a posledice mogu da se inkorporiraju u organizacioni dizajn. Neželjeni troškovi će biti umanjeni, a nepredviđene koristi uvećane, što će za ishod imati bolje ekonomske rezultate.

Naravno, nijedan od ova dva mehanizma ne predstavlja garanciju poboljšanja u kontekstu rastućih prinosa. Opcije koje imaju bolju startnu poziciju vremenom će često ojačati, čak iako imaju ozbiljne nedostatke. Vilijamsonovi mehanizmi poboljšanja su manje efikasni kada se iz polja tržišta, gde posluju privatne firme, pomerimo u polje političkih institucija (Moe 1984, 1990; Pierson n.d.a). Ovo je najjasnije u slučaju mehanizma takmičenja. Političke institucije se retko suočavaju sa zgnusnutim takmičarskim institucijama koje se odmah obruše na neefikasno delovanje drugih, a nekonkurentne institucije oteraju u bankrot. Modeli konkurencije mogu biti korisni u razumevanju važnih aspekata politike, kao što su međunarodni odnosi ili izbori, ali ne treba sumnjati u to da je političko okruženje „permissivnije“ od ekonomskog (Krasner 1989).

Kao što je rečeno, složenost i dvosmislenost politike stvara ozbiljne probleme za argument učenja. Bilo bi prikladnije reći da politika ponekad uključuje procese učenja u kojima se društveni problemi rešavaju po metodu pokušaja i pogreške (Hall 1993; Hecko 1974). Nema, međutim, mnogo razloga da mislimo da se učenje javlja kao mehanizam selekcije zasnovan na principu efikasnosti, kao u slučaju uvećanja efikasnosti kroz tržišnu konkurenciju ili kao u slučaju Darwinove prirodne selekcije u biologiji. S obzirom na to da je politička stvarnost izuzetno složena, a da su

evaluacija javnog delovanja i određivanje pravih opcija izuzetno teške, takvi načini ispravljanja sopstvenih grešaka često su ograničeni.

Čak i kada dođe do procesa učenja, ono se suočava sa dodatnim preprekama. Vilijamsonovim rečima (1993, 117), učenje mora biti vraćeno na nivo organizacionog dizajna. Sve barijere s kojima se sistem suočava tokom promena, koje su predmet pozitivnih povratnih sprega, postaju relevantne: dugotrajno kretanje samo jednim putem povećava troškove prelaska na neke pređašnje alternative. Osim toga, težnja promenama u politici suočava se sa još dve dodatne prepreke: kratki vremenski horizonti političkih aktera i izražena sklonost statusu quo u kombinaciji sa pravilima odlučivanja koja regulišu odnose unutar institucija. Ovi faktori često čine efekte putne zavisnosti u politici posebno snažnim.

Vremenski horizonti. Izjava, koja se pripisuje Dejvidu Stokmanu, direktoru budžetske kancelarije za vreme Reganove administracije, smatra se neobičnom zbog svoje iskrenosti. Kada je jedan savetnik 1981. godine tražio da reše dugotrajne i bolne finansijske probleme u sistemu socijalnog osiguranja, Stokman je tu ideju odbacio istog časa. „Ne želim da protračim veliki politički kapital na problem koji će neko rešavati 2010. godine“ (Citirano prema: Greider 1982, 43).

Mnoge implikacije političkih odluka – naročito složene političke intervencije ili velike institucionalne reforme – svoje rezultate pokažu tek na duge staze. S druge strane, politički akteri, a naročito političari, uglavnom su zainteresovani za kratkoročne efekte svojih aktivnosti; dugoročnim efektima se naveliko umanjuje vrednost. Ključni razlog za tako nešto leži u logici izbornog procesa. S obzirom na to da birači odluke donose na kratak rok, izabrani zvaničnici često primenjuju visoku diskontnu stopu. Oni obraćaju pažnju na dugotrajne posledice samo ako one već danas postanu politički značajne ili ako imaju razlog da se boje kratkoročne izborne osvete. Kao što je Džon Mejnard Kejnz rekao, „na duži rok svi smo mrtvi“. Političari u demokratskim državama imaju poseban razlog da ovu poruku shvate veoma ozbiljno.

Politikolozi posvećuju nedovoljno pažnje problemu vremenskog horizonta. U poslednje vreme sprovedeno je dosta istraživanja o „verodostojnim obećanjima“ (*credible commitments*) – pokušajima političkih aktera da kreiraju aranžmane koji će pospešiti saradnju tako što će proširiti vremenske horizonte (North 1993; North & Weingast 1989; Shepsle 1991). Znamo jako malo o vremenskim horizontima različitih političkih aktera ili o institucionalnim aranžmanima koji umanjuju njihovu stopu diskontovanja (tj. o uvećavanju političkog značaja budućnosti). Nedavna istraživanja ukazuju na to da pojedini institucionalni dizajn, kao što su nezavisna centralna banka, koji daju moć pojedinim političkim akterima (kao što su bankari), mogu uspeti u cilju proširenja vremenskih horizonata u politici.

Međutim, generalno gledano, takvi mehanizmi manje su efikasni u politici nego u ekonomiji. Kao što je rečeno, tržište – pogotovo pravo svojine i tržište kapitala – poseduje određene snažne mehanizme produžavanja vremenskih horizonata. Takvi mehanizmi su u politici daleko slabiji. Praćenje političkog ponašanja tokom dužeg vremenskog perioda je komplikovano, jer su indikatori učinka poprilično ograničeni. Nije slučajno što se generalno optimistična diskusija o „verodostojnim obećanjima“, koja dolazi iz polja teorije racionalnog izbora, usredsredila na relativno transparentna ekonomska pitanja, kao što su budžetski deficit ili monetarna politika. U ovim oblastima, indikatori delanja su precizni i jasni, što omogućava praćenje ponašanja. Iako je potpuno jasno da su ova pitanja važna, mora se naglasiti da su polja, poput ovih malo pre pomenutih, potpuno atipična za polje političkog. Ne samo što je praćenje (monitoring) u politici često izuzetno teško ostvariti, već relativno brze promene na ključnim pozicijama čine praćenje delanja političkih aktera teškim. Politici, ukratko, nedostaju karakteristike prava svojine koje će unaprediti veze između odluka koje su tokom vremena doneli različiti akteri. U mnogim slučajevima, dugi rok uglavnom nije na političkom horizontu. Priče se da je Bizmark prilikom svoje inauguracije izjavio kako je „državnik političar koji misli o svojim unucima“.

Različita priroda vremenskih horizonata u politici i ekonomiji je izuzetno važna. To se naročito može videti ako se ponovo vratimo kritici Libovic i Margolis (Liebowitz & Margolis 1995). Oni s pravom ukazuju na ključne tržišne institucije, kao što je (parcijalna) zaštita od nekih vrsta remedijalnih putnih zavisnosti. Ako se veruje da će jedna opcija (recimo, Amazon.com) doneti veće dugoročne koristi, investitori će se opredeliti za tu opciju čak iako ona na kraći rok daje lošije rezultate nego njene alternative. Oni smatraju da bi tržišni mehanizmi trebalo da stvore mogućnosti za što bolje rezultate.

Ishodi u politici mogu biti znatno drugačiji. Pretpostavimo da je ključni donosilac odluke političar kome predstoje izbori kroz dve godine. U tom slučaju, efekti će uslediti nakon izbornog ciklusa, pa zato za političara sada ne igraju veliku ulogu.²⁵ Političar koji se usredsredi na kratkoročnu isplativost napraviće drugačiji izbor od onog investitora koji u sferi ekonomije ima dugoročne ciljeve. Razlika u vremenskim horizontima proizvodi suštinski različite posledice. Ukoliko se teži da vremenski horizonti budu kraći, možemo očekivati da će dugoročni troškovi i koristi imati ograničen

25 Ovi dugoročni efekti će se računati ako ih akteri koji imaju duži vremenski horizont (npr. interesne grupe) učine relevantnim za političare kroz donacije ili izborno glasanje. Pitanje je da li su mehanizmi približno efikasni kao tržišta kapitala u ekonomskoj sferi. Po mom mišljenju, postoje jaki razlozi da budemo skeptični po tom pitanju, ali to zaslužuje temeljniju diskusiju.

efekat na izabrani put. Nadalje, kada izaberu jedan put, politički akteri će uglavnom svim silama težiti da ostanu na njemu. Troškovi prelaska na drugi put se uglavnom javljaju posle kraćeg vremena, dok korist nastaje tek na duge staze, i nju obično pokupi neko drugi.

Tendencija političkih institucija statusu quo. Politički aranžmani su neobično teški za promene. U sferi ekonomije, kada pojedinac ima ideju za nov proizvod, jedino što mu treba jeste novac, kako bi proizvod plasirao na tržište. Ukoliko se sviđa dovoljnom broju potrošača, koji svoje odluke donose nezavisno jedan od drugog, proizvod će postići pravi uspeh. Do promene može doći kroz takmičenje među postojećim proizvodima. Slično tome, oni koji imaju preduzeća u svom vlasništvu u dobroj su poziciji koja im omogućava da po sopstvenom izboru izvrše promene u svojoj organizaciji. Linije odlučivanja su jasne i relevantni donosioci odluka teže da postignu iste ciljeve maksimizacije profita.

Potpuno suprotno tome, ključne karakteristike političkog života, kao što su javne politike (*public policies*) i formalne institucije, otporne su na promene. I jedna i druga su tako dizajnirane da ih je teško promeniti iz dva razloga. Prvo, oni koji su dizajnirali institucije i politike žele da otežaju posao svojim naslednicima. Prema Moe, ovo predstavlja problem „političke neizvesnosti“ (Moe 1990). Za razliku od ekonomskih, politički akteri koji se nalaze na vlasti moraju pretpostaviti da bi njihovi politički rivali uskoro mogli da preuzmu poluge vlasti koje su sada samo njima dostupne. Kako bi se zaštitili, oni moraju stvoriti takva pravila koja će otežati promenu postojećih aranžmana.²⁶ Kao što Mo kaže, dizajneri „ne žele da njihova sredstva dođu pod kontrolu njihovih protivnika. Uzimajući u obzir način na koji se u demokratiji javna vlast vrši i alocira, jedini način da ograničite protivnika jeste da i sami sebe ograničite. U mnogim slučajevima, vlastodršci stvaraju strukture koje ni sami nisu u stanju da kontrolišu“ (Moe 1990, 125).

Drugo, u mnogim slučajevima politički akteri su prinuđeni da se i sami obavežu. Suština literature o „verodostojnim obećanjima“ jeste da akteri često mogu da učine nešto bolje, kako na kraći tako i na duži rok, jedino ukoliko sa menija uklone neke opcije koje bi ponudili u budućnosti. Na primer, privreda jedne zemlje bi rasla brže kada bi se monarh obavezao da će se uzdržati od oduzimanja imovine stečene teškim radom (North & Weingast 1989). To se može postići jedino ako se parlamentu prepusti da donosi odluke o oporezivanju.

Kako bi primorali sebe i druge, dizajneri postavljaju prepreke institucionalnim promenama. Barijere promenama mogu biti ekstremno velike,

26 Ovo podrazumeva da zainteresovane strane žele da znaju šta radi vlada nakon što njihova frakcija izgubi izbore. Iz razloga koji su upravo navedeni (što primećuje i Moe), problem dugoročne političke neizvesnosti verovatno će biti veći za interesne grupe nego za političare.

poput potreba za jednoglasnošću unutar Evropske unije ili kvalifikovane većine za promenu Ustava SAD. Naravno, takve prepreke podrazumevaju različite oblike saradnje i razmene koje inače ne bi bile nemoguće. Sklonost *statusu quo* karakteristična za političke sisteme stvara dodatne poteškoće u napuštanju već ustanovljenog puta.²⁷ Kada se tendencija ka *statusu quo* (*status quo bias*) sjedini sa nedostatkom mehanizama konkurencije, slabošću procesa učenja i kratkim vremenskim horizontima karakterističnim za politiku, putna zavisnost u politici postaje neverovatno snažna.

Politika se od ekonomije razlikuje u mnogo čemu. Metode ekonomske analize u politici mogu biti opasne, osim ukoliko se razlike ne razmatraju sistematski. Kada govorimo o putnoj zavisnosti, fokus na karakter politike proizvodi upadljive rezultate. Politički svet je neobično podložan rastućim prinosima. Ta činjenica otvara značajne načine za razumevanje političke dinamike.

PUTNA ZAVISNOST I ISTRAŽIVANJE POLITIKE

Da sažmem, u okolnostima u kojima deluju procesi rastućih prinosa i putna zavisnost, politički život obeležavaju sledeće četiri karakteristike:

1. *Višestruka ravnoteža*. Pod uticajem inicijalnih uslova koji vode ka rastućim prinosima moguća je čitava lepeza različitih ishoda.
2. *Slučajnost*. Relativno mali i beznačajni događaji, ukoliko se dese u pravom trenutku, mogu imati veće i dugotrajnije posledice.
3. *Važna uloga izbora tajminga i vremenskog sleda*. U procesima rastućih prinosa ključno može biti *kada* se neki događaj odigrao. S obzirom na to da raniji delovi redosleda mogu biti važniji od onih koji uslede kasnije, neki događaj koji se desio suviše kasno može ostati bez ikakvih efekata. Da se odigrao ranije mogao je imati veliki uticaj.

27 Važna karakteristika političkih sistema u suprotnosti je sa ovom argumentacijom. Pošto je politika moćan sistem mobilizacije prisilne moći, vlade mogu ponekad biti u poziciji da organizuju prelazak sa jedne na drugu stazu. Koristeći prisilu, one mogu da koordinišu prilagođavanje na način na koji tržišta to možda nikad neće moći. Na primer, Britanska vlada odlučila je da pređe na metrički sistem koji bi bilo teško ili nemoguće ostvariti kroz atomizirane tržišne mehanizme. Očigledno, vlade su, uz mobilizaciju resursa, sposobne za dramatične promene kursa. Međutim, takve mogućnosti ne treba preuveličavati. Metrički primer predstavlja skromnu instancu obrnute putne zavisnosti. Troškovi prelaska su bili relativno mali. Glavni problem je bio koordinacija, odn. mogućnost da se svi podstaknu da pređu na novi sistem u isto vreme. Za ovaj zadatak veliku pomoć pružaju autoritarni kapaciteti izvršne vlasti. Iz razloga koje smo naveli, može se reći da je mnogo manje očigledno da će vlade biti voljne ili sposobne da izvrše prelazak na drugi put kada su troškovi prelaska visoki. Slučajevi fundamentalne ili revolucionarne reforme u dobro institucionalizovanim političkim sistemima privlače našu pažnju upravo zato što su toliko retki.

4. *Inercija*. Kada se proces rastućih prinosa uspostavi, pozitivne povratne sprege mogu dovesti do jedinstvene ravnoteže. Ta ravnoteža će postati otporna na promene.

Postoje takođe dobri razlozi da mislimo da su procesi rastućih prinosa široko rasprostranjeni u politici, s obzirom na to da su karakteristični za institucionalni razvoj, kolektivno delanje, vršenje vlasti i za neophodnost razumevanja političkog sveta uopšte.

Ukoliko su procesi rastućih prinosa preovlađujući u politici, onda odatle proizlaze fundamentalne teorijske implikacije. Neophodno je da promenimo kako vrstu pitanja koje postavljamo u vezi sa politikom tako i vrstu odgovora koje na ta pitanja dajemo. Poštujući sva ta pitanja, najvažnija implikacija jeste potreba da se fokusiramo na tačke račvanja i ključne faktore koji osnažuju kretanje putanjama nakon račvanja. Istraživači komparativne politike i političkog razvoja Amerike se već duže vreme bave pitanjem ključnih trenutaka. Dinamika rastućih prinosa leži u onom što Kolijer i Kolijer nazivaju „mehanizmima reprodukcije“, koji donose i često vremenom uvećavaju efekte ključnih događaja (Collier & Collier 1991). Rasprave o putnoj zavisnosti i kritičnoj skretnici često se tretiraju kao jedno-isto, ali kako tvrdi Haker (Hacker 1998), to su dve različite teme. Argumenti o putnoj zavisnosti objašnjavaju zašto su pojedine istorijske skretnice (*historical junctures*) imale dalekosežne posledice. Ipak, iako se čini da tvrdnje o kritičnoj tački počivaju na procesu rastućih prinosa (inače ne bi bilo jasno zašto su tačke kritične), obrnuto ne važi. Argumenti putne zavisnosti, koji su zasnovani na pozitivnim povratnim spregama, ukazuju na to da nisu samo „veliki“ događaji ti koji imaju velike posledice; oni mali događaji koji se dogode u pravo vreme takođe mogu imati velike posledice.

Usredsređenost na rastuće prinose opravdava okretanje istoriografiji. Svi teoretičari društva se na određeni način slažu da je istorija važna. Trenutni uslovi koji utiču na trenutne društvene ishode su zaista važni. Raniji događaji su bitni za potpuno razumevanje savremenih društvenih zbivanja. Ipak, postoje i standardne pretpostavke da, iz različitih razloga, ta pitanja možemo ostaviti po strani. Osvrtanje unazad dovodi do već poznatog problema beskrajnog vraćanja unazad (*infinite regress*). Istraživanje svakog prethodnog događaja dovodi do zaključka da su i neki prethodni događaji deo lanca nužnih događaja, i tako u beskraj. Teoretičari društva moraju negde da prekinu besmislenost istorije, a sadašnjost je pravo mesto za tako nešto. Homans ovaj problem poredi sa situacijom sa kojom se čistači mina susreću u mornarici. Oni moraju da poznaju magnetno punjenje broda (Hommans 1967, 92–3). Punjenje može biti rezultat beskrajnog broja sitnih faktora koji su se akumulirali tokom razvoja brodova. U praktične svrhe, pak, može se koristiti jednostavan metod: trenutno punjenje broda može se

izmeriti. Ukoliko je zadatak da se razume ranjivost broda na mine Gordijev čvor istorijskog vraćanja unazad se jednostavno mora preseći.²⁸

Iz različitih razloga, taj pristup se može smatrati adekvatnim. Teoretičari društva često imaju dobar razlog da se fokusiraju na sinhronizovanu kauzalnost da bi razumeli kako varijacije u trenutnim varijablama utiču na trenutne društvene ishode. Međutim, kada su procesi rastućih prinosa značajni, takva strategija može biti problematična. Argumenti rastućih prinosa počivaju na koncepciji „istorijskih uzroka“ (Harsanyi 1960; Ikenberry 1994; Stinchcombe 1968, 103–18). Po toj logici, tvrdi se da neki prvobitni trenutak predstavlja okidač za uspostavljanje određenog obrasca, a sama aktivnost zatim nastavlja simultano da se odvija, iako se prvobitni događaj više ne ponavlja. Istina je da, pod uticajem putne zavisnosti, trenutne okolnosti u nekom smislu „uzrokuju“ trenutne ishode, ali usredsređenost na te simultane događaje može da odvede u pogrešnom pravcu. Ono nam omogućava objašnjenje samo jednog kratkog vremenskog isečka, dok nama treba objašnjenje za fenomen niza pokretnih slika. Neophodni uslovi za sadašnje ishode dogodili su se u prošlosti. Ključni predmet izučavanja postaju kritične skretnice (*critical juncture*) ili okidajući događaj (*triggering event*), koji je prouzrokovao razvoj određenog puta, kao i mehanizmi reprodukcije sadašnjeg puta – koji na prvi pogled izgleda kao opšte mesto ili analitički neinteresantan.

Svest o značaju rastućih prinosa može da promeni ne samo pitanja koja postavljamo, već i odgovore koje nudimo. Drugačije rečeno, razumevanje rastućih prinosa može biti plodno tle za hipoteze o izvorima društvenih ishoda. Jedan od značaja argumenata rastućih prinosa jeste u tome što oni predstavljaju alternativno objašnjenje funkcionalističkim objašnjenjima u političkoj nauci. Iako se to ne pominje uvek eksplicitno, funkcionalistički argumenti su dominantni među politikolozima. Oni su zajednički, na primer, kako onima koji se bave racionalnim izborom pojedinaca tako i onima koji naglašavaju efikasnu prirodu kolektivnih odgovora na društvene potrebe (Keohane 1984; Shepsle 1986; Weingast & Marshall 1988).

Funkcionalistički argumenti imaju ovakav oblik: ishod X (npr. institucija, politika ili organizacija) postoji jer je u funkciji Y. U svetu svrshodnih aktera, može zaista biti slučaj da posledice neke institucije mogu na određen način da se dovedu u vezu sa njenim nastankom i trajanjem. Argumenti rastućih prinosa, ipak, sugerišu da postoje velike opasnosti u svakoj pretpostavci po kojoj institucije nastaju, jer služe nekoj posebnoj svrsi. Razmišljanje o nekoj instituciji, politici ili društvenoj organizaciji na način kako to čine funkcionalisti može biti dobar način da se izvedu neke uzročne hipoteze, ali daleko od toga da se samo stavovi funkcionalista

28 Za diskusiju Homanovog argumenta, pogledati Knapp (1984, 43–5).

moгу smatrati prihvatljivim. Moguće su mnoge alternative u vezi samog ishoda. Osim toga, moguće je da dinamika rastućih prinosa „zaključa” ili „zamrzne” neku pojedinačnu opciju, iako se ona desila slučajno, ili da su činioци, koji su omogućili prvobitnu povoljnu okolnost, već odavno prestali da postoje. *Umesto da pretpostavimo relativnu efikasnost kao moguće objašnjenje, najbolje je da se vratimo unazad i proverimo šta se zaista desilo.* Otuda, prihvatanje putne zavisnosti nužno vuče teoretičare društva ka proučavanju istorije, ako ni zbog čega drugog onda da bi se utvrdila validnost stavova funkcionalista.

Proučavanje putne zavisnosti može dovesti do osnova za razvoj važnih hipoteza o izvorima političke stabilnosti i promena. Da ponovimo, Arturov rad na temu rastućih prinosa je inovativan ne samo zato što opisuje karakteristike ovih procesa, već i zato što identifikuje uslove koji pogoduju putnoj zavisnosti. Najvažniji cilj ovog eseja, koji se nadograđuje na Nortove ideje, jeste u tome da započne proces prilagođavanja tih argumenata istraživanju politike. To znači da je neophodno obratiti pažnju na specifične odlike političkog sveta, kao što su njegova unutrašnja dvosmislenost, prevalentnost institucija koje su otporne na promene, značajno mesto problema kolektivnog delanja, kao i upotrebu političke vlasti u cilju uvećanja asimetrije moći. Nisu svi aspekti političkog života predmet rastućih prinosa. Osim toga, ovaj tekst naglašava posebne odlike područja politike koji utiču na inicijaciju i osnaživanje rastućih prinosa. Ukratko, ovo je plodno tle za razvoj novih argumenata o uslovima koji pogoduju nastanku ili predstavljanju prepreku različitim tipovima političkih promena.

Razmotrimo sledeći primer. Važna tema nedavnih istraživanja u komparativnoj političkoj ekonomiji su „varijeteti kapitalizma“. Uprkos rastu međunarodne ekonomske međuzavisnosti, koja, čini se, primorava na konvergenciju, razvijena industrijska društva nastavljaju da ispoljavaju fundamentalne razlike u pogledu osnovnih institucionalnih struktura (Berger & Dore 1996; Hall 1999; Hollingsworth & Boyer 1997; Soskice 1999²⁹). Literatura na ovu temu je do sada dala veći doprinos u identifikovanju i opisivanju razlika nego u objašnjenju onoga šta ih generiše i iz čega se sastoje. Hol i Soskis su napravili važan iskorak time što su naglasili ulogu institucionalnih komplementarnosti. Koristi od posebnih ekonomskih institucija i organizacija rastu ukoliko deluju u okruženju u kom postoje posebne vrste institucija i organizacija.

Analiza „varijeteta kapitalizma“ na ubedljiv način objašnjava osobite ravnoteže u različitim privredama, ali ne objašnjava kako te osobite ravno-

29 Nakon objavljivanja Pirsonovog teksta, Hol i Soskis su izdali sveobuhvatnu i daleko poznatiju studiju o varijetetima kapitalizma. Peter A. Hall and David Soskice, *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Cambridge, Cambridge University Press, 2001. (Komentar prevodioca.)

teže nastaju. Iz te analize može se videti zašto su elaborirani sistemi proizvodnje unutar modernih privreda podložni rastućim prinosima. Početni troškovi, ne samo za nova preduzeća već i za ključne organizacije i institucije koje povezuju privatne aktere, izuzetno su veliki. Organizacije, formalni i neformalni aranžmani, bilo javni ili privatni, koji pomažu interakcije unutar struktura, stvaraju gusto povezane institucionalne matrice. Ekonomske i društvene organizacije i političke institucije (kako oni osnovni ustavni aranžmani, tako i javne politike) tokom vremena su zajednički evoluirale. Efekti koordinacije široko su rasprostranjeni; posebni pravci delanja imaju smisla, jer se može predvideti delanje ostalih u sistemu. Preduzeća su razvila sofisticirane strategije koje su pogodne za posebnu institucionalnu matricu s kojom su suočeni. Drugim rečima, unutar tih složenih sistema došlo je do učenja kroz praksu (*learning by doing*). Ukratko, nacionalne privrede su izuzetno putno zavisne. One će verovatno ispoljiti suštinsku otpornost, čak i u slučaju velikih spoljnih udara, kao što su nedavne promene u globalnoj privredi.

Pored toga što određeni uzročni procesi generišu ili održavaju pozitivne povratne sprege, argumenti u korist rastućih prinosa upućuju pažnju na hipoteze koje su eksplicitno zasnovane na tajmingu i sledu. Pod uslovima koji pogoduju putnoj zavisnosti, isti događaj (npr. spoljni udar, poput privredne depresije ili rata) može imati različite efekte u zavisnosti od toga kada i kojim redosledom se taj događaj odigrao (Collier & Collier 1991; Ertman 1996). Skovronek (1993) ističe da se ne mogu razumeti mogućnosti, ograničenja, zahtevi s kojim se suočava jedan predsednik države ukoliko tog istog predsednika ne stavimo u redosled predsednikovanja koja su podržavala ili se protivila dominantnoj koaliciji tokom određenog perioda. Argumenti rastućih prinosa stvaraju snažnu podlogu za Tilijevu tvrdnju koja kaže: „*trenutak u kome* se stvari dese unutar određenog redosleda utiče na to *kako* će se stvari dešavati“ (Tilly 1984, 14).

Ovim se naglašava širi značaj argumenata putne zavisnosti. Oni mogu da pomognu teoretičarima politike da jasnije i eksplicitnije razmišljaju o ulozima vremena i istorije u društvenim analizama. Ovo je posebno važno jer mnogi tvrde da je na sceni „istorijski zaokret“ u društvenim naukama (McDonald 1996). Međutim, to može uneti konfuziju u pogledu toga šta ovde tačno znači zaokret. Za neke su pojedinačni istorijski ishodi od unutrašnjeg značaja. Za mnoge je istorijska analiza u suštini jedan metod, odnosno način da se proširi broj slučajeva koji se mogu upotrebiti prilikom ilustrovanja navodno opštih teorijskih modela. Ono što ja tvrdim u ovom slučaju je sasvim drugačije. Treba se okrenuti istoriji, jer važni aspekti društvene stvarnosti mogu se na najbolji način razumeti kao vremenski procesi (*temporal processes*). Nije prošlost po sebi ono što je važno, već način na koji su se stvari izdešavale tokom vremena.

Ključne osobine rastućih prinosa obezbeđuju značajnu podršku za mnoge ključne tvrdnje „istorijskih institucionalista“. Time obuhvatamo dve važne teme koje sam ovde razmatrao. Ovaj rad je istorijski jer prihvata da politički razvoj mora da se shvati kao proces koji se odvija tokom vremena. Ona je institucionalna jer naglašava da su mnoge savremene političke implikacije ovih temporalnih procesa ugrađene u institucije – bilo da se radi o formalnim pravilima, političkim strukturama ili normama.

Od ova dva elementa najveću pažnju dobijao je institucionalni. Uprkos značajnim izuzecima (Katznelson 1997; Orren & Skowronek 1994; Skocpol 1992; Skowronek 1993; Thelen 1999), značaj temporalnih procesa u analizi istorijskog institucionalizma je često implicitan ili umanjen. Bez obzira na to, empirijski rad u ovoj tradiciji naglašava potrebu za istraživanjem vremenskih procesa na način da se objasne važni politički ishodi. Istorijski institucionalizam često naglašava kritične momente u politici, osobite razvojne vremenske sledove, kao i rigidnost koja društvenim akterima otežava izbegavanje uspostavljenog puta.

Naravno, pređašnji radovi u oblasti istorijskog institucionalizma nadovezuju se na tradiciju koja posvećuje pažnju ulozi istorije u društvenim naukama. Posvećenost pitanju istorije je zajednička svima koji traže odgovore na važna pitanja koja su proistekla iz iskustava realnih političkih sistema. Pitanja izbora momenta, sleda i kritičnih skretnica igraju važnu ulogu u ovom tipu rada. Među mnogim takvim studijama, Geršenkronova studija o industrijalizaciji i izgradnji države (Gerschenkron 1962) i Lipset/Rokanova analiza partijskih sistema (1967) klasični su primeri. Zaista, pošteno je zapitati se da li je inkorporisanje koncepata rastućih prinosa i putne zavisnosti u istraživanju politike blisko čoveku koji je shvatio da je ceo život izgovarao prozu. Da li je putna zavisnost samo pomodno ime za stare ideje?

Diskusije na temu putne zavisnosti se mogu isplatiti čak i ako ne urade ništa više od skretanja pažnje posrnule discipline na sagledavanje relevantnosti ranijih radova iz ove oblasti. Ipak, postoji dobar razlog da verujemo da taj koncept može i više od toga. Znanje o dinamici rastućih prinosa može izoštriti naše shvatanje o tome zašto su kritične skretnice važne, te zašto je tajming često vrlo važan u politici. Većina prethodnih radova o tom pitanju bila je nejasna (Pierson n.d.b.), iako bi bio neophodan detaljan pregled literature da bi se podržala ta tvrdnja. Važne karakteristike pozitivnih povratnih sprega obezbeđuju ključ za smislenost složenog miksa stabilnosti i promena koje karakterišu veliki broj političkih procesa. Kao što je malo pre rečeno, istraživanje procesa rastućih prinosa može generisati oštrije hipoteze, utemeljene na eksplicitnijim društvenim mehanizmima, o izvorima divergentnih puteva i društvene inercije.

Postoje, naravno, značajne poteškoće u vezi sa rastućim prinosima. Dve zahtevaju makar kratak osvrt. Prva je metodološka i tiče se poteškoća u vezi sa testiranjem hipoteza koje su zasnovane na složenim argumentima putne zavisnosti (Geddes 1997).³⁰ Problem „velikog broja varijabli, malog broja slučajeva“ pogoršava se u argumentima putne zavisnosti. To zahteva od istraživača da evaluiira sled nekoliko varijabli tokom vremena.

To ne mora da predstavlja posebno gorući problem za istraživanje ishoda kada je moguće generisati mnogo slučajeva (npr. formacija interesnih grupa). Kolektivno delanje i razvoj mentalnih mapa aktera o politici predstavlja oblast koja posebno obećava, kada su u pitanju nova istraživanja. Problem „puno varijabli, malo slučajeva“ može ipak proizvesti poteškoće argumentima rastućih prinosa ukoliko se radi o nekom višem nivou agregacije. Potreba da se generiše više slučajeva pomaže prilikom objašnjenja zašto je komparativna politika uvek bila oblast koja je naglašavala značaj kritičnih skretanja (Collier & Collier 1991). Kontrafaktualna analiza se razvija kao važno sredstvo za takva istraživanja (Tetlock & Belkin 1996). Zatim, analitičari mogu koristiti rastuće teorijsko poznavanje procesa putne zavisnosti kako bi generisali nove opažljive implikacije tako što će se fokusirati na međustadijume u ovim procesima. Kao što Geddes ističe (Geddes 1997), postoje načini da rešite problem „malog n “, ali oni zahtevaju precizan dizajn istraživanja.³¹ Čak i pažljivi dizajni mogu biti neadekvatni za bilo šta drugo osim za jednostavne argumente rastućih prinosa.

Drugi problem tiče se opasnosti da koncept rastućih prinosa sugerise suviše statičan pogled na društveni svet. Uzmimo najpotpuniju ilustraciju: procesi Polijeve urne se odvijaju dok se ne dođe do ravnotežnog ishoda, a potom se suštinski zaustavljaju. Procesu rastućih prinosa, čini se, generišu samo kratke momente „puntuacije“ u velikim zamrznutim društvenim strukturama. Za mnoge, značaj putne zavisnosti se vidi u evidentnoj dinamici društvenog života.

Ovo je osetljiv, ali i koristan izazov (Thelen 1999). Međutim, analize putne zavisnosti ne podrazumevaju nužno da se određene alternative trajno vezuju za određen samoodrživ put. Identifikovanje samoodrživih procesa pomaže prilikom razumevanja zašto su organizacione i institucionalne prakse često izuzetno otporne – i to je jako važno, jer su ti kontinuiteti upečatljiva odlika društvenog sveta. Tvrdnja da društveni svet može trajno biti „zamrznuti“ nije prihvatljiva, ali to niko i ne tvrdi. Promena se nastavlja, ali je to zavisna promena (*bounded change*), sve dok nešto ne

30 Treba napomenuti, međutim, da će se mainstream statistička istraživanja suočiti sa teškim izazovima ako su procesi putne zavisnosti česti, jer mnoge kvantitativne tehnike počivaju na pretpostavci da oni to nisu (Jackson 1996).

31 U statističkom žargonu „malo n “ znači istraživanje sa malim uzorkom. (Komentar prevodioca.)

razvrgne mehanizme reprodukcije koji stvaraju kontinuitet. Nort ključnu tačku vidi na sledeći način: „Na svakom koraku postoje izbori, politički ili ekonomski, koji stvaraju realne alternative. Putna zavisnost je način da se konceptualno sažmu izbori i poveže donošenje odluka tokom vremena. Ovo nije priča o neizbežnosti u kojoj na osnovu prošlosti možete tačno predviđati budućnost“ (North 1990a, 98–9). Tvrdnja argumenta putne zavisnosti jeste da prethodne održive opcije mogu biti nedostupne kao posledica produženog perioda pozitivnog povratnog odgovora. Kumulativne obaveze nastale u prošlosti često će otežati promenu i usloviti oblik u kome će se pojaviti nova račvanja.

Zaista, kao što su nedavno naglasili Mahoni (n.d) i Telen (Thelen 1999), identifikovanje posebnih petlji povratnih sprega (*feedback loops*) ili mehanizama reprodukcije, često dovodi do pogleda na tipove događaja ili procesa koji mogu generisati velike promene koje slede. Takve kritičke tačke se često nazivaju „egzogeni šokovi“. Treba očekivati da se ove promene dešavaju kada određeni uslovi ometaju ili savladavaju posebne mehanizme koji su prethodno proizvodili postojeći put.

Argumenti rastućih prinosa otvorili su novi prostor za politikološka istraživanja. Pored toga, razumevanje tih procesa može politikolozima obezbediti još nešto značajno: zdravu dozu poniznosti. Još od uspona biheviorizma, mnogi teoretičari politike imali su velike aspiracije u pogledu razvoja političke nauke koja je zasnovana na jednostavnosti i generalizacijama i koja ima veliku moć predviđanja. Uprkos skromnim dostignućima tokom četiri decenije, te aspiracije i dalje postoje. Prepreke su nastale s obzirom na potrebu za više vremena i održivijim primenama odgovarajućih metoda. Nesposobnost pravljenja velikih moćnih generalizacija koje omogućavaju predviđanje i dalje je prisutna. Ako su rastući prinosi zaista ključna odlika politike, onda smo objašnjenje tražili na pogrešnom mestu. Ključni problem leži u karakteru samog političkog sveta.

LITERATURA

- Abbott, Andrew. 1983. “Sequences of Social Events: Concepts and Methods for the Analysis of Order in Social Processes”. *Historical Methods* 16, pp. 129–47.
- Abbott, Andrew. 1990. “Conceptions of Time and Events in Social Science Methods: Causal and Narrative Approaches”. *Historical Methods* 23, pp. 140–50.
- Alchian, Armen A. 1950. “Uncertainty, Evolution and Economic Theory”. *Journal of Political Economy* 58, pp. 211–21.
- Arthur, W. Brian. 1994. *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bachrach, Peter, and Morton S. Baratz. 1962. “The Two Faces of Power”. *American Political Science Review* 56 (December), pp. 947–52.

- Berger, Suzanne, and Ronald Dore, eds. 1996. *National Diversity and Global Capitalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Collier, Ruth Berins, and David Collier. 1991. *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Comes, Richard, and Todd Sandler. 1996. *The Theory of Externalities, Public Goods and Club Goods*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- David, Paul. 1985. "Clio and the Economics of QWERTY". *American Economic Review* 75 (May), pp. 332–7.
- Denzau, Arthur D., and Douglass C. North. 1994. "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions". *Kyklos* 47 (1), pp. 3–31.
- Ertman, Thomas. 1996. *Birth of the Leviathan: Building States and Regimes in Medieval and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fearon, James D. 1996. "Causes and Counterfactuals in Social Science: Exploring an Analogy between Cellular Automata and Historical Processes". In *Counterfactual Thought Experiments in World Politics: Logical, Methodological and Psychological Perspectives*, ed. Philip E. Tetlock and Aaron Belkin. Princeton, NJ: Princeton University Press, pp. 39–67.
- Gaventa, John. 1980. *Power and Powerlessness: Quiescence and Rebellion in an Appalachian Valley*. Urbana: University of Illinois Press.
- Geddes, Barbara. 1997. "The Use of Case Studies in Path Dependent Arguments". Department of Political Science, University of California at Los Angeles. Typescript.
- Gerschenkron, Alexander. 1962. *Economic Backwardness in Historical Perspective*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Greider, William. 1982. *The Education of David Stockman and Other Americans*. New York: Dutton.
- Hacker, Jacob. 1998. "The Historical Logic of National Health Insurance: Structure and Sequence in the Development of British, Canadian, and U.S. Medical Policy". *Studies in American Political Development* 12, pp. 57–130.
- Hall, Peter. 1993. "Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain". *Comparative Politics* 23, pp. 275–96.
- Hall, Peter. 1999. "The Political Economy of Europe in an Era of Interdependence". In *Change and Continuity in Contemporary Capitalism*, ed. Herbert Kitschelt, Peter Lange, Gary Marks, and John D. Stephens. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 135–63.
- Hall, Peter, and David Soskice. 2000. "An Introduction to Varieties of Capitalism". Harvard University. (Typescript).

- Harsanyi, John C. 1960. "Explanation and Comparative Dynamics in Social Science". *Behavioral Science* 5, pp. 136-45.
- Hecló, Hugh. 1974. *Modern Social Politics in Britain and Sweden*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hill, Greg. 1997. "History, Necessity, and Rational Choice Theory". *Rationality and Society* 9, pp. 189-213.
- Hirsch, Fred. 1977. *The Social Limits to Growth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hollingsworth, J. Rogers, and Robert Boyer. 1997. *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Homans, George. 1967. *The Nature of Social Science*. New York: Harcourt, Brace and World.
- Ikenberry, John. 1994. "History's Heavy Hand: Institutions and the Politics of the State". University of Pennsylvania. (Typescript.)
- Jackson, John E. 1996. "Political Methodology: An Overview". In *A New Handbook of Political Science*, eds. Robert E. Goodin and Hans-Dieter Klingemann. Oxford: Oxford University Press, pp. 717-48.
- Katznelson, Ira. 1997. "Structure and Configuration in Comparative Politics". In *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, ed. Mark Irving Lichbach and Alan S. Zuckerman. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 81-112.
- Keohane, Robert O. 1984. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Knapp, Peter. 1984. "Can Social Theory Escape from History?" *History and Theory* 23 (1), pp. 34-52.
- Krasner, Stephen. 1989. "Sovereignty: An Institutional Perspective". In *The Elusive State: International and Comparative Perspectives*, eds. James A. Caporaso. Newbury Park, CA: Sage, pp. 69-96.
- Krugman, Paul. 1991. "History and Industry Location: The Case of the Manufacturing Belt". *American Economic Review* 81, pp. 80-3.
- Krugman, Paul. 1996. *Pop Internationalism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Levi, Margaret. 1997. "A Model, a Method, and a Map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis". In *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, eds. Mark I. Lichbach and Alan S. Zuckerman. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 19-41.
- Liebowitz, S. J., and Stephen E. Margolis. 1995. "Path Dependence, Lock-In, and History". *Journal of Law, Economics, and Organization* 11 (1), pp. 205-26.
- Lindblom, Charles E. 1977. *Politics and Markets*. New York: Basic Books.

- Lipset, Seymour Martin, and Stein Rokkan. 1967. "Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction". In *Party Systems and Voter Alignments*, eds. Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan. New York: Free Press, pp. 1–64.
- Lukes, Steven. 1974. *Power: A Radical View*. London: MacMillan.
- Mahoney, James. N.d. "Uses of Path Dependence in Historical Sociology". *Theory and Society*. (U pripremi za štampu).
- Mannheim, Karl. 1952. "The Problem of Generations". In *Essays on the Sociology of Knowledge*, ed. Paul Kecskemeti. London: Routledge and Kegan Paul, pp. 276–320.
- Marwell, Gerald, and Pamela Oliver. 1993. *The Critical Mass in Collective Action: A Micro-Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDonald, Terrance J., ed. 1996. *The Historic Turn in the Human Sciences*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Milgrom, Paul, and John Roberts. 1990. "The Economics of Modern Manufacturing: Technology, Strategy, and Organization". *American Economic Review* 80, pp. 511–28.
- Moe, Terry. 1984. "The New Economics of Organization". *American Journal of Political Science* 28, pp. 739–77.
- Moe, Terry. 1990. "The Politics of Structural Choice: Toward a Theory of Public Bureaucracy". In *Organization Theory: From Chester Barnard to the Present and Beyond*, ed. Oliver E. Williamson. Oxford: Oxford University Press, pp. 116–53.
- Mueller, Dennis C. 1989. *Public Choice II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C. 1990a. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C. 1990b. "A Transaction Cost Theory of Politics". *Journal of Theoretical Politics* 2 (October), pp. 355–67.
- North, Douglass C. 1993. "Institutions and Credible Commitment". *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 149, pp. 11–23.
- North, Douglass C., and Barry R. Weingast. 1989. "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth Century England". *Journal of Economic History* 49, pp. 803–32.
- Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Orren, Karen, and Stephen Skowronek. 1994. "Beyond the Iconography of Order: Notes for a 'New Institutionalism'". In: *The Dynamics of American Politics*, eds. Lawrence Dodd and Calvin Jillson. Boulder, CO: Westview, pp. 311–30.

- Pierson, Paul. 1993. "When Effect Becomes Cause: Policy Feedback and Political Change". *World Politics* 45, pp. 595–628.
- Pierson, Paul. N.d.a. "The Limits of Institutional Design: Explaining Institutional Origins and Change". In *Governance*. Forthcoming.
- Pierson, Paul. N.d.b. "Not Just What, but When: Timing and Sequence in Political Processes". In *Studies in American Political Development*. Forthcoming.
- Polsby, Nelson W. 1963. *Community Power and Social Theory*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Romer, Paul M. 1986. "Increasing Returns and Long-Run Growth". *Journal of Political Economy* 94, pp. 1002–37.
- Romer, Paul M. 1990. "Are Nonconvexities Important for Understanding Growth?" *U: American Economic Review* 80, pp. 97–103.
- Rose, Richard. 1990. "Inheritance before Choice in Public Policy". *Journal of Theoretical Politics* 2, pp. 263–91.
- Sartori, Giovanni. 1970. "Concept Misinformation in Comparative Politics". *American Political Science Review* 64, pp. 1033–53.
- Seabrook, John. 1997. "Tackling the Competition". *The New Yorker*, August 18, pp. 42–51.
- Sewell, William H. 1996. "Three Temporalities: Toward an Eventful Sociology". In *The Historic Turn in the Human Sciences*, ed. Terrance J. McDonald. Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 245–80.
- Shepsle, Kenneth A. 1986. "Institutional Equilibrium and Equilibrium Institutions". In *Political Science: The Science of Politics*, ed. Herbert F. Weisberg. New York: Agathon, pp. 51–81.
- Shepsle, Kenneth A. 1991. "Discretion, Institutions and the Problem of Government Commitment". In *Social Theory for a Changing Society*, eds. Pierre Bourdieu and James Coleman. Boulder, CO: Westview, pp. 245–63.
- Skocpol, Theda. 1992. *Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard.
- Skocpol, Theda. 1999. "How Americans Became Civic". In *Civic Engagement in American Democracy*, eds. Theda Skocpol and Morris P. Fiorina. Washington, DC: Brookings Institution Press and the Russell Sage Foundation, pp. 27–80.
- Skowronek, Stephen. 1993. *The Politics Presidents Make: Leadership from John Adams to George Bush*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard.
- Soskice, David. 1999. "Divergent Production Regimes: Coordinated and Uncoordinated Market Economies in the 1980s and 1990s". In *Change and Continuity in Contemporary Capitalism*, eds. Herbert Kitschelt, Peter Lange, Gary Marks, and John D. Stephens. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 101–34.

- Spruyt, Hendrik. 1994. *The Sovereign State and Its Competitors*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Stinchcombe, Arthur L. 1968. *Constructing Social Theories*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tetlock, Philip E., and Aaron Belkin, eds. 1996. *Counterfactual Thought Experiments in World Politics: Logical, Methodological, and Psychological Perspectives*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Thelen, Kathleen. 1999. "Historical Institutionalism and Comparative Politics". *Annual Review of Political Science* 2, pp. 369–404.
- Tilly, Charles. 1984. *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*. New York: Russell Sage Foundation.
- Tyson, Laura D'Andrea. 1993. *Who's Bashing Whom? Trade Conflicts in High Technology Industries*. Washington, DC: Institute for International Economics.
- Weingast, Barry R., and William J. Marshall. 1988. "The Industrial Organization of Congress; or, Why Legislatures, Like Firms, Are Not Organized as Markets". *Journal of Political Economy* 96, pp. 132–63.
- Williamson, Oliver E. 1993. "Transaction Cost Economics and Organization Theory". *Industrial and Corporate Change* 2, pp. 107–56.
- Wolfinger, Raymond A. 1971. "Nondecisions and the Study of Local Politics". *American Political Science Review* 65, pp. 1063–80.
- Wuthnow, Robert. 1989. *Communities of Discourse: Ideology and Social Structure in the Reformation, the Enlightenment, and European Socialism*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Preveli sa engleskog: Đorđe Trikoš, Ana Đumić,
Marko Vidović, Dijana Lukić, Dušan Pavlović